

คำนำสัทธิกษณที่ขตุกณะของปรหมัตถธรรม ๔

วิปัสสาส คือ ความคลาตเคล็องน มี ๓ อย่าง ได้แก่

- ๑. สัณณาวิปัสสาส ความจำคลาตเคล็องน
- ๒. ขิตตวิปัสสาส ความคิตคลาตเคล็องน
- ๓. ทิฏฐิวิปัสสาส ความเห็นคลาตเคล็องน

อันเบ็นไปใว้รัตถุ ๔ คือ วิปัสสาสใว้

- ๑. สิ่งที่ไม่งามว่างาม
- ๒. สิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
- ๓. สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข
- ๔. สิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา

จึงกลายเบ็นวิปัสสาส ๑๒ ได้แก่

วิปัสสนาส ๓

ในอาการ ๔

เป็นวิปัสสนาส ๑๒

๑. สัมมญาณวิปัสสนาส

๑. สิ่งที่ไม่งาม ว่างาม

๒. ขิตตวิปัสสนาส

๒. สิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง

๓. ทิฎฐวิปัสสนาส

๓. สิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าเป็นสุข

๔. สิ่งที่เป็นอนัตตา ว่าอัตตา

๑. สุกฺกสัมมญาณวิปัสสนาส

๒. นิคฺกสัมมญาณวิปัสสนาส

๓. สุขสัมมญาณวิปัสสนาส

๔. อัตตสัมมญาณวิปัสสนาส

๕. สุกฺกขิตตวิปัสสนาส

๖. นิคฺกขิตตวิปัสสนาส

๗. สุขขิตตวิปัสสนาส

๘. อัตตขิตตวิปัสสนาส

๙. สุกฺกทิฎฐวิปัสสนาส

๑๐. นิคฺกทิฎฐวิปัสสนาส

๑๑. สุขทิฎฐวิปัสสนาส

๑๒. อัตตทิฎฐวิปัสสนาส

- ๑. สุกส์ัญญาวิปัสสาส
- ๒. นิคชสฺญญาวิปัสสาส
- ๓. สุขสฺญญาวิปัสสาส
- ๔. อัตตสฺญญาวิปัสสาส
- ๕. สุกจิตตวิปัสสาส
- ๖. นิคชจิตตวิปัสสาส
- ๗. สุขจิตตวิปัสสาส
- ๘. อัตตจิตตวิปัสสาส
- ๙. สุกทิกฺขุวิปัสสาส
- ๑๐. นิคชทิกฺขุวิปัสสาส
- ๑๑. สุขทิกฺขุวิปัสสาส
- ๑๒. อัตตทิกฺขุวิปัสสาส

- จำผิด ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม
- จำผิด ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
- จำผิด ในสิ่งที่เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข
- จำผิด ในสิ่งที่เห็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา
- คิดผิด ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม
- คิดผิด ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
- คิดผิด ในสิ่งที่เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข
- คิดผิด ในสิ่งที่เห็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา
- เห็นผิด ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม
- เห็นผิด ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
- เห็นผิด ในสิ่งที่เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข
- เห็นผิด ในสิ่งที่เห็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา

- พระอนาคามีละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระอรหันต์ละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระอนาคามีละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระอรหันต์ละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระโสดาบันละได้
- พระโสดาบันละได้



วิปัสสนา ๑๒ เหล่านี้ เกิดขึ้นเป็น ไปในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป ผู้ที่ยังไม่ได้อบรมปัญญา จนถึงความเป็นพระอรหันต์ สัญญาวิปัสสนาและจิตตวิปัสสนา เกิดกับโลภมูลจิตได้ทั้ง ๘ ดวง สำหรับทวิจิตวิปัสสนา เกิดกับโลภมูลจิตทวิจิตต ๔ ดวง ส่วนโทสมูลจิต ๒ ดวง และโมหมูลจิต ๒ ดวง แม้ไม่มีวิปัสสนาโดยตรง แต่ก็ยังเป็นผลพวงของการมีวิปัสสนาตนเอง

ในเขตติปกรณ ปฏิบัติเสถียร ปทัฏฐฐานหารวิภังค์ได้แสดงไว้ว่า **วิปัสสนา ๔** เป็นเหตุใกล้ของ **อวิชชา** **อวิชชา** ก็เป็นเหตุใกล้ของ **อโยนิโสมนสิการ** **อโยนิโสมนสิการ** ก็เป็นเหตุใกล้ของ **อกุศลจิต** เพราะฉะนั้น เมื่อยังคงมีวิปัสสนาทั้ง ๔ อยู่ ก็ย่อมเป็นเหตุให้อกุศลจิตยังคงเกิดอยู่ต่อไป วัฏฏะย่อมเป็น ไปเนื่อง ๆ

ส่วนวิปัสสนา ๑๒ ถ้าเป็น **สุกข์สัญญาวิปัสสนา** (ความจำผิดในสิ่งที่ไม่งามว่างาม) มีการไม่สำรวจ **ฉันทริย** เป็นเหตุใกล้ **สุขสัญญาวิปัสสนา** (ความจำผิดในสิ่งที่เบื่อกว่าเบือ) มี **อัสสาทะ** คือ ตัณหา อันเป็นเหตุให้ยึดเป็นเหตุใกล้ **นิชชสัญญาวิปัสสนา** (ความจำผิดในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง) มี **วิญญาน** (ความไม่รู้สภาวะการสืบทอดของจิต) เป็นเหตุใกล้ **อัตตสัญญาวิปัสสนา** (ความจำผิดในสิ่งที่เป็นอย่างอื่นว่าเป็นอย่างอื่น) มี **นามกาย** (ความไม่รู้การแยกความเป็นกลุ่มเป็นกองของเจตสิก รวมทั้งกองรูปด้วย) เป็นเหตุใกล้ จิตตวิปัสสนาและทวิจิตวิปัสสนาก็เป็น ไปโดยนัยเดียวกัน จึงพอจะสรุปได้ว่า **วิปัสสนา** ก็มี **อวิชชา** และ **ตัณหา** นั้นแหละเป็นเหตุใกล้

(ภิกขุรูปที่ ๑)

เมื่อได้ทราบสมุฏฐานของวิภูฏะ หรือเหตุของอกุศลจิตว่า คือ วิปัสสาธ ดังนั้นแล้ว ก็ควรทำการ ตัดวิภูฏทุกขซึ่งเกิดจากอกุศล การที่จะละอกุศลได้ ก็ต้องไปละที่อวิชชาอันเป็นเหตุของอโยนิโสมนสิการ อวิชชาอันนี้ทำหน้าที่ไม่รู้อริยสัจ ๔ และไม่รู้ในลักษณะของ **สภาวะธรรม** คือ **จิต เจตสิก รูป (ขันธ์ ๕ ภายหลัง ๑๒ ชาติ ๑๘ ๖๗)** และ **นิพพาน** ซึ่งอวิชชาก็เกิดจากวิปัสสาธที่จำผิด คิดผิดและเห็นผิด ในสภาวะธรรมเหล่านี้ ดังนั้น หากผู้ใดใครที่จะพ้นจากวิภูฏทุกข ก็จะต้องละวิปัสสาธด้วยการจำให้ ถูกต้อง คิดให้ถูกต้องและเห็นให้ถูกต้อง ในสภาวะธรรมทั้งหลายที่ถูกบัญญัติเรียกขานกันว่า สัตว์ บุคคล หญิง ชาย วัตถุ สิ่งของต่าง ๆ ๖๗ ซึ่งก็หมายถึง การอบรมปัญญา ทำปริณญารอบรู้ ในกองแห่งสังขารทั้งหลายว่า ไม่งาม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา

การที่จะจำถูก คิดถูก และเห็นถูกด้วยการทำปริณญาได้เช่นนี้ ก็จะต้องศึกษา ทรงจำในลักษณะ ของสภาวะธรรมทั้งหลายให้ถูกต้องแม่นยำ ด้วยเหตุดังนี้ จึงทำให้ข้าพเจ้าคิดจัดทำหนังสือเกี่ยวกับ ลักษณะที่ขตุกกะของธรรมะทั้งหลายขึ้น เพื่อประโยชน์แก่การอบรมปัญญา เพื่อเจริญวิปัสสนา โดย เฉพาะ **ญาตปริณญา** อันหมายถึง **วิปัสสนาญาณที่ ๑** (นามรูปปริจเฉทญาณ คือ ปัญญารู้อัตตประจักษ์ แข็งสภาวะลักษณะของนามและรูป) และ **วิปัสสนาญาณที่ ๒** (ปัจจยปริคคทญาณ คือ ปัญญารู้อัตต ประจักษ์แจ้งเหตุปัจจัยความเป็น ไปของนามรูป) ๖๗

(๐๗๗๓๖ ภาณุ)

เหตุเกิดของวิปัสสนา อวิชชา อโยนิโสมนสิการ อกุศลจิต



(ภิกษุรูปหนึ่ง)

ลักษณะที่ขุดทุกกะของ

ปรุไม้ตอธรรมธรรม ๑

นะโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

วจนัตถะและลักษณะของปรมาตมธรรม ๔

สกุขณรสปัจจุปฏฐานวเสน นามรูปปริศนโห ทิฏฐิจิสฺสุทฺธิ นามาติ

วุตฺตตฺตฺตา สกุขณาทีปริเยสนา วิปัสฺสนากมฺมฏฺฐาณสฺส พหุปการา โหตุติ.

การศึกษาดังลักษณะเป็นต้น มีอุปการมากต่อวิปัสสนากัมมฏฐาน เพราะท่านกล่าวไว้ว่า
ญาณกำหนดรู้นามรูป เนื่องด้วยลักษณะ รสและปัจจุปฏฐาน ชื่อว่า ทิฏฐิจิสฺสุทฺธิ

วจนัตถะและลักษณะของจิต

ฮารมฺมณํ จินฺธุเตตฺตี จิตฺตํ วิชานาตฺตี อตฺตโณ. ชื่อว่า จิต เพราะฮรรณว่า คิดซึ่งฮารมณํ
ฮธิบายว่า ย่อมรู้แจ้ง. จินฺहुตฺตฺนุเรณ จิตฺตฺตา. ชื่อว่า จิต เพราะฮรรณว่า คิด,

วิจิตฺตฺนุเรณ วา จิตฺตฺตา. ชื่อว่า จิต เพราะฮรรณว่า วิจิตร.

จินฺहुตา แปลว่า คิด การคิดนั้นมี ๓ อย่าง คือ สุหนฺจินฺहुตา ได้แก่ วิตก, วิชานฺจินฺहुตา
ได้แก่ จิต, และ ปชาณฺจินฺहुตา ได้แก่ ปัญญา. (อภิธรรมัตถสังคหที่ปณีฎีกา ๒/๙)

ความวิจิตรของจิต ๖ อากาโร

วิจิตรตกรณา จิตต์

อตุตไฉ จิตตตายน วา

จิตต์ กมุบกิเสเสหิ

จิตต์ ตายติ วา ตถา

จิโนติ อตุตสขุตาน์

วิจิตรารมมณขุติ วา

วิญญาณ ชีวว่า จิต ๑. เพราะกระทำให้วิจิตร หรือ ๒. เพราะภาวะที่ตนเองวิจิตร
อีกอย่างหนึ่ง ชีวว่า จิต ๓. เพราะบรรณาว่า อังกรรมและกิเลสสั่งสมแล้ว

อหนึ่ง ชีวว่า จิต ๔. เพราะรักษาอัญญาพจน์วิจิตร ๕. เพราะสั่งสมสันดานของตน
๖. เพราะบรรณาว่า มีอารมณ์อันวิจิตร ดังนี้ (อภิมมัตถสังคหะ)

อารมมณวิชาณขลกุขณ์ มีการรู้แจ้งอารมณ์ เป็นลักษณะ (แสดงอารมณ์ปัจฉัย)

บุพพมุตมรส์ มีการเป็นหัวหน้า เป็นกิจ (แสดงอธิปัตติปัจฉัย)

สขุธาณปชฺชูปภูจาน์ มีการสืบต่อ เป็นผลปรากฏ (แสดงอนันตร-จาเสวนปัจฉัย)

นามรูปปทภูจาน์ มีนามและรูป เป็นเหตุก่อให้เกิด (แสดงสหชาติ-วัตตูปฺเร ๕)

วจนัตถะและลักษณะของเจตสิก

จวิปป์โยควเสน เจตสี นฺนิตฺตาทิ เจตสีกา.

ธรรมที่ประกอบในจิต โดยไม่พราวจากกัน ชื่อว่า เจตสิก.

จิตตนิสฺสูตีสกฺขณํ

มีการอาศัยจิต เป็นลักษณะ

จวิโยคูปปาทนฺรสนํ

มีการเกิดไม่แยกจากจิต เป็นกิจ

เฮกาสมฺพนฺนปจฺจุปฺภูทธานํ

มีอารมณ์เดียวกับจิต เป็นผลพราว

จิตตูปปาทปทฺภูทธานํ

มีอันเกิดแห่งจิต เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของรูป

รูปปติติ รูปิ

ชื่อว่า รูป เพราะอรรถว่า สลายไป

รูปปณฺญฺเจณ รูปิ

ชื่อว่า รูป เพราะอรรถว่า ย่อมยับ

รูปปณฺสกฺขณํ

มีการแปรผัน เป็นลักษณะ

จิกรณฺรสี

มีการกระจัดกระจาย เป็นกิจ

อหฺมฺยาภตฺตปฺชฺชฺรูปฺฐาณํ

มีความเป็นอหฺมฺยาภตฺต เป็นผลปรากฏ

วิญฺญาณปทฺฐาณํ

มีวิญญาณ เป็นเหตุให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของพระนิพพาน

ตโต นิกฺขชุตํ ราชโตติ นิกฺขพณํ ธีรํว นิกฺขพณ ฺ เพราะอภจากตณฺหา คือ เครื่องร้อยรัดนั้น.

นิกฺขพายชุตี สหฺพเพ วจฺจนฺตฺกฺขสชฺตปาปา เอตสฺมิชฺชุตี นิกฺขพณํ ความเร้าร้อยคือทุกขในวัฏฏะทั้งหมด
ย่อมดับสนิทในธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ธีรํว นิกฺขพณ. (ปรมัตถทีปนีฎีกา ๒/๑๕๙)

สชฺชุตีสกฺขณํ

มิตฺตวามสงฺภ

เป็นลักษณะ

อชฺชชฺตฺตรสํ

มึการไม่เคลือบข

เป็นสัมปัตติรส,

อสุสํสาสกรณฺรสํ ภา

หรือมีการโล่งใจ

เป็นภิกขรส

อฉิมิตฺตปชฺชชฺตฺปฏฺฐาณํ,

ไม่มีฉิมิต

เป็นผลปรากฏ,

นินฺสฺสรณปชฺชชฺตฺปฏฺฐาณํ ภา

หรือมีการออกไป

เป็นผลปรากฏ

อปทฏฺฐาณํ

ไม่มีเหตุไกลให้เกิด

สักขณมาที่ขตุกกะของ

จิตปรนัตถ

อรรถและลักษณะของจิต (วิญญาน)

อารมมณํ จินฺตเตตฺติ จิตฺตํ วิชานาตฺติ อตฺตโน. ชื่อว่า **จิต** เพราะอรรถว่า **คิดซึ่ง**
 อารมณํ อธิบายว่า ย่อมรู้แจ้ง. จินฺตตฺตฺนุเรณ จิตฺตา. ชื่อว่า **จิต** เพราะอรรถว่า **คิด,**
 อารมมณวิชานนสกฺขณํ มีการรู้แจ้งอารมณํ เป็นลักษณะ (แสดงอารมมณมฺ๑๑๕)
 ปุพฺพทฺมรสนํ มีการเป็นทิวหน้า เป็นกิจ (แสดงอธิปัตมฺ๑๑๕)
 สํสฺฐานปจฺจุปฺปฏฺฐานํ มีการสืบต่อ เป็นผลปรากฏ (แสดง๑๒๗๓-๑๒๗๖ม๑๑๕)
 ฌามรูปปทฺฐานํ มีนามและรูป เป็นเหตุ โทส ให้เกิด (แสดง๑๒๗๓-๑๒๗๖ม๑๑๕)
วิชานาตฺติ วิญฺญาณํ ชื่อว่า **วิญญาน** เพราะอรรถว่า **ย่อมรู้แจ้ง** คือ **รูปพิเศษ**
 ต่างจากสัญญาและปัญญา.

วิชานนสกฺขณํ มีการรู้แจ้งอารมณํ เป็นลักษณะ
 ปุพฺพทฺมรสนํ มีสภาพถึงก่อน เป็นกิจ
 ปฏฺฐิสํสฺฐิปจฺจุปฺปฏฺฐานํ มีปฏฐิสถิ เป็นผลปรากฏ
 สํสฺฐานปทฺฐานํ มีอวิชชา เป็นเหตุ โทส ให้เกิด
 วจฺจุตฺตารมมณปทฺฐานํ ภา หรือมีวัตถุและอารมณํ เป็นเหตุ โทส ให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของกุศลจิต

กุชฺฉิตะ ปาปธมฺเม สฺสยฆฺตติ กมฺฺเบฆฺตติ หีเสฆฺตติ อปคเมฆฺตติ กุสฺสาณิ. แปลว่า จิตที่ ชี้อว่่า กุศล เพราะ
ธรรมดาว่า ยังบาปธรรมอันน่าเกลียด ให้สะเทือน คือ ให้หวั่นไหว, หรือเบียดเบียน (บาปธรรมอันน่าเกลียด),
หรือยังบาปธรรมอันน่าเกลียดให้ปราศไป. โยชณา กล่าวว่่า ยังบาปธรรมอันน่าเกลียดให้สะเทือนคือให้
หวั่นไหวนี้ เป็นกามาจรกุศล, เบียดเบียน เป็นมหัคคตกุศล, ยังธรรมอันน่าเกลียดให้ปราศไปเป็น
โลกุตตรกุศล. (พระฎีกาจารย์ท่านตั้งไว้ ๓ วัตถุประสงค์ ที่กล่าวไว้ ๓ วัตถุประสงค์ได้)

จนวชฺชชิฏฺฐวิปากสกฺขณฺ	ไม่มีโทษ มีวิบากน่าปรารถนา	เป็นลักษณะ
จกุสฺสวิทฺธสฺสรสํ	มีอันกำจัดอกุศล	เป็นกิจ
โจทาณปชฺชุปฺภูธาณํ	มีความผ่องแผ้ว	เป็นผล
โยนิโสมนสิการปทฺฐธาณํ	มีโยนิโสมนสิการ	เป็นเหตุไกล.

อนึ่ง กุศลเป็นธรรมไม่มีโทษ คือ ไม่มีกิเลส แม้ผลของกุศลก็น่าปรารถนา, เมื่อเกิดขึ้นก็กำจัดอกุศล
ไม่หลงในอกุศล และเมื่อกระทำในใจโดยแยบคายย่อมเกิดได้ทุกเมื่อ. บุญเป็นชื่อของกุศลนั้นแหละ
มีวจนัตถะว่า สฺนฺตทานํ ปุณาติ โสเธตฺติ ปุณฺณํ. แปลว่า ชี้อว่่า บุญ เพราะธรรมดาว่า ชำระสิ่งใดให้หมดจด.

(บุรุษชาติ ในคตตามจักระ, ๑๑ ฤๅษ บั๑๑๕ ๑๒ ณะ ๑๒ ๕๖ เป็น ๖๖ แล้ว๑๒๑๒ ๖๖ เป็น บุญ ๖๖ ๑๒๑๒ เป็น บุญ.)

วจนัตถะและลักษณะของกุศลจิต

น กุศลสา อกุศลสา มิตฺตปฏฺิปปกฺขา อมิตฺตทา วฺย โสภาทิปปฏฺิปปกฺขา อโสภาทโย วฺย จ กุศล-
ปฏฺิปปกฺขาติ อตฺถโถ. ซึ่งว่า อกุศล เพราะอรรถว่า ไม่ใช่กุศล อธิบายว่า ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์
ต่อกุศลเหมือนขมิตรเป็นปฏิปักษ์ต่อมิตร และเหมือนขโลภะเป็นปฏิปักษ์ต่อโลภะ เป็นต้น

สํวชฺชฉิฏฺฐจิปากสกุขณํ มีโทษมีวิบากไม่เข้าปรารภณา เป็นลักษณะ

กุศลปฏฺิปปกฺขรลํ มีอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เป็นกิจ

กาฬุสิยปชฺชูปฏฺฐาณํ มีความขุ่นมัว เป็นผล

อโยนิโสมนสิการปทฏฺฐาณํ มีอโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุไกลให้เกิด

จิตที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ กุศล ซึ่งว่า อกุศล. อกุศลนั้นเป็นกามารจรภูมิจนอย่างเดียว สํวชฺชกุศล
เป็นไปในภูมิทั้ง ๔ คือ กามารจรภูมิ รูปารจรภูมิ อรูปารจรภูมิและโลกุตตรภูมิ. คำว่า
“ภูมิ” ในที่นี้ ได้แก่ จิตตูปบาท.

ลักษณะที่ขุดูกกระของกิริยามโนธาท

ขุดูกวิณญาณาธิปุเรจรรูปาติ-

วิชาขณลกขณา

จาวชชขรสา

รูปาติจกิมขีการปจจูปฏฐาณา

การขจขเขทปทฐาณา

มีขณเกิดกัขจกขวิณญาณเป็นขต้นและรู่แจ้งรูป-

เป็นขต้น

เป็นลกษณะ

มีการขกถึงจารมณ

เป็นกจ

มีขณข่งหน้าเขพาจรูปเป็นขต้น

เป็นผลปรากฏ

มีการขาดแห่งการข

เป็นเหตุโกสให้เกิด

จธบาย กิริยามโนธาท (คือขณจการจขณ) เกิดพร้อมกัขจเบกขา ซึ่งเกิดกัขจกขวิณญาณเป็นขต้น และรู่แจ้งรูปเป็นขต้นเป็นลกษณะ, มีการขกถึงรูปเป็นขต้นเป็นกจ, มีขณข่งหน้าเขพาจรูปเป็นขต้น เป็นผลปรากฏ, มีการขคคูปจเขท เป็นเหตุโกสให้เกิดขึ้น.

มโนธาท แปลว่า ธาท คือ มโน (แปลว่า จ) ได้แก มณะธาทในคจามรู่ สง จะปจจข เป็น มณะหรือมโน. ในที่นี้ ทาขประสงค์เขา มโนธาทที่เป็นกิริยา ส่วนมโนธาทที่เป็นจิบาก ได้แก สัมปฏจขณขจิต.

ลักษณะที่ขตกกระของจักขุวิญญาณ

จกฺขุสฺสขุขิสุตฺติรูปวิชาณนลกฺขณํ	มีการรู้แจ้งรูป โดยอาศัยตา	เป็นลักษณะ
รูปามตฺตตารมฺมณรสี	มีเพียงรูปเป็นอารมณ์	เป็นกิจ
รูปาภิมุขภาวปจฺจุปฏฺฐาณา	มีการมุ่งหน้าเฉพาะรูป	เป็นผลปรากฏ
รูปารมฺมณาย กิริยามโนธาตฺยา- สฺปคฺมปทฺฐาณํ	มีการ ไปปราศกิริยามโนธาตุที่มีรูปเป็นอารมณ์-	เป็นเหตุ โกลให้เกิด

จักขุวิญญาณมี ๒ ดวง คือ เป็นกตฺสวิบากและจกฺขุสฺสวิบาก แต่ละดวงมีเจตสิก ๗ คือ ผัสสะ เวทนา สัมผัส เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์และมโนสิการ. (อัญญาณ คี๑ ๕ บทหน้า, ญา ธาตุ ในคณามรู้, ๑๑ ชุ น๑๑๕.)

วิญญาณอาศัยจักขุ เรียกว่า จักขุวิญญาณ. จิตอย่างเดียวกันไม่เห็น, ตาอย่างเดียวกันไม่เห็น ฉะนั้น ทำจริงกล่าววว่า จิตอาศัยจักขุจึงเห็นรูป. จักขุวิญญาณอาศัยรูปที่มาสู่ตสองโดยอารมณ์ปัจจัย ๑. อาศัย ตาทียังไม่แตกดับ โดยวัตถุเรขาทปัจจัย ๑. อาศัยอวิชชชะ โดยอเนตรปัจจัย ๑. อาศัยแสงสว่าง โดย ปกตูปนิสสัยปัจจัย อาศัยกรรมเก่าโดยนาฬิกขณิกัมมปัจจัย ๑. (โดยพิศดาร ๗๒ น๑๑๕)

ลักษณะที่ขตกกระของ โสตวิญญาณ

โสตสนฺหิสฺสูตีสทฺทวิชาณนสกุขณํ	มีการรู้แจ้งเสียง โดยอาศัยหู	เป็นลักษณะ
สทฺทมตฺตตารมฺมณรํ	มีเพียงเสียงเป็นอารมณ์	เป็นกิจ
สทฺทาภิมุขภาวปจฺจุปฏฺฐาณา	มีอันมุ่งหน้าเฉพาะเสียง	เป็นผลปรากฏ
สทฺททารมฺมณาย กิริยามโนธาตฺยา- สปคฺมปทฺฐาณํ	มีการ ไปปราศกิริยามโนธาตฺยที่มีเสียงเป็นอารมณ์	เป็นเหตุไกลให้เกิด

วิญญาณอาศัยโสตะ เรียกว่า โสตวิญญาณ. จิตอย่างเดียวกัไม่ได้ยิน หูอย่างเดียวกัไม่ได้ยิน ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จิตอาศัยโสตะจึงได้ยินเสียง. โสตวิญญาณอาศัยเสียงที่มาสู่คตองโดยอาร์มมณปัจฉัย ๖ อาศัยหูที่ยังไม่แตกดับโดยวัตตูปฺเรชาตปัจฉัย ๖ อาศัยอาร์ชชนะโดยอนันตรปัจฉัย ๖ อาศัยจิวราภาตเกิดขึ้น โดยปกตฺตฺนีสสย ๖ (โดยพิศดาร ๗๒ บั๑๕๗)

ลักษณะที่ขจัดภาวะของมานวิญญาณ

มานสขุขิสฺสูติตคฺคฺชวิชาณลฺลกฺขณํ
 คคฺคาตตตารมฺมณรํ
 คคฺคาภิมฺขภาวปจฺจุปฺปฏาณา
 คคฺคาารมฺมณาย กิริยามโนธาตฺยา-
 สปคฺคปทฺฏาณํ

มีการรู้แจ้งกลิ่น โดยอาศัยจมูก เป็นลักษณะ
 มีเพียงกลิ่นเป็นอารมณ์ เป็นกิจ
 มีการมุ่งหน้าเฉพาะกลิ่น เป็นผลปรากฏ
 มีการไปปราศกิริยามโนธาตุที่มีกลิ่นเป็นอารมณ์
 เป็นเหตุ ใกล้เคียงให้เกิด

มานวิญญาณมี ๒ ดวง คือ เป็นกตฺสวิบากและอกตฺสวิบาก แต่ละดวงมีเจตสิก ๗ คือ ผัสสะ เวทนา
 สัมผัส เจตนา เอกัคคตา ขีตติขทรียฺและมนสิการ. (อัญญาณ คี๑ ๕ บทหน้า, ญา ธาตุ ในคณามรฺ, ๑๑ ชฺ ๖๑๑๕.)

วิญญาณอาศัยมานะ เรียกว่า มานวิญญาณ, จิตอย่างเดียวก้ไม่ได้กลิ่น, จมูกอย่างเดียวก้ไม่ได้กลิ่น
 ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว้ จิตอาศัยมานะจึงได้กลิ่น. มานวิญญาณอาศัยกลิ่นที่มาสต์คสองโดยอาร์มมณ
 ปัจฉัย ๖ อาศัยจมูกที่ยังไม่แตกดับ โดยวัตถุเรชาติปัจฉัย ๖ อาศัยอาวชชณะ โดยฉนฺตฺรปัจฉัย ๖
 อาศัยวาโยธาตุ โดยปกตฺตฺตฺสยปัจฉัย อาศัยกรรมเก่าโดยน่านิกขณิกกัมมปัจฉัย ๖ (โดยพิศดาร ๗๒ ๖๑๑๕)

ลักษณะที่ขตกกระของชีวหาวิญญาณ

ชีวหาสนุขิสฺสึตฺรสฺสวิชาสนุขุชณฺ	มีการรู้แจ้งรส โดยชาติยลัน	เป็นลักษณะ
รสมตฺตารมฺมณฺรสํ	มีเพียงรสเป็นอารมณ์	เป็นกิจ
รสากิขภาวปชฺฐปฏฺฐาณา	มีอันมุ่งหน้าเฉพาะรส	เป็นผลปรากฏ
รสารมฺมณาย กิริยามโนธาตฺยา- สปคฺมปทฺฐาณํ	มีการไปปราศกิริยามโนธาตฺยที่มีรสเป็นอารมณ์	เป็นเหตุไกลให้เกิด

วิญญาณชาติยชีวหา เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ. จิตอย่างเดียวกั้ไม่ได้ลิ้มรส ลิ้นอย่าง
เดียวกั้ไม่ได้ลิ้มรส ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จิตชาติยชีวหาจึงได้ลิ้มรส. ชิวหาวิญญาณ
ชาติยรสที่มาสู่กลองโดยอารมณ์ปัจจัย ๖. ชาติยลิ้นที่ยังไม่แตกดับ โดยวัตถุปุเรชาตปัจจัย ๖.
ชาติยชาวัชชณะ โดยอินฺตรปัจจัย ๖. ชาติยชาโปธาตฺยเกิดขึ้น โดยปกติ ๖. (โดยพิศดาร ๑๒ บั๑๑๕)

ลักษณะที่ขตุกกะของกายวิญญาณ

กายสนฺหิสูตติโพรุทพฺพวิชาณนสกุขณํ	มีการรู้แจ้งรูป โดยอาศัยตา	เป็นลักษณะ
โพรุทพฺพามตฺตารมฺมณรํ	มีเพียงโพรุทฺัพพะเป็นอารมณ์	เป็นกิจ
โพรุทพฺพากิมฺขภาวปจฺจุปฺภูทธานา	มีการมุ่งหน้าเฉพาะ โพรุทฺัพพะ	เป็นผลปรากฏ
โพรุทพฺพารมฺมณาย กิริยามโนธาตฺยา- สปคฺมปทฺภูทธานํ	มีการไปปราศกิริยามโนธาตุที่มีโพรุทฺัพพารมณ-	เป็นเหตุ โกลให้เกิด

กายวิญญาณมี ๒ ดวง คือ เป็นกตฺสวิบากและอกฺตฺสวิบาก แต่ละดวงมีเจตสิก ๗ คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกกคฺคตา ชีวิตินทรีย์และมฺหสิการ. (อภิญญาณ คี๑ อภิพทหน้า, ญา ธาตุ ในคตฺตามรุ, ๑๑ ชฺ ๖๑๑๕.)

วิญญาณอาศัยกาย เรียกว่า กายวิญญาณ. จิตอย่างเดียวกัไม่รู้สัมผัส, กายอย่างเดียวกัไม่รู้สัมผัส ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จิตอาศัยกายจึงรู้สัมผัส. กายวิญญาณอาศัยโพรุทฺัพพะที่มาสู่คตฺสองโดยอารมฺมณ-
ปัจจัย ๖ อาศัยกายที่ยังไม่แตกดับ โดยวัตถุปรุเรชาตปัจจัย ๖ อาศัยอารมฺมณ โดยสมฺมตฺรปัจจัย ๖
อาศัยปรุจิธาตฺ โดยปรกตฺปนฺนิสฺสยปัจจัย อาศัยกรรมเก่าโดยนามกขณิกกัมมปัจจัย ๖ (โดยพินิตฺตาร ๗๒ ๖๑๑๕)

ลักษณะที่ขตุกกะของสัมปฏิจฉันนจิต

จกขุวิญญาณาทีนํ อณฺหุตฺตา รูปาธิ-
วิชาณฺณสกุขณํ

รูปาธิสัมปฏิจฺฉนฺนรตํ

ตถาภาวปจฺจุปฏฺฐาณํ

จกขุวิญญาณาทีนํ อปคฺคปทฏฺฐาณํ

มีการรู้แจ้งเป็นต้น ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ-
เป็นต้น เป็นลักษณะ

มีการรับรูปารมณเป็นต้นเป็นกิจ

มีความเป็นอย่างไรนั้น เป็นผลปรากฏ

มีอันไปปราศจักขุวิญญาณเป็นต้น เป็นเหตุใกล้ๆ

มโนธาตุที่เป็นสัมปฏิจฉันนนะมี ๒ อย่าง คือ กุศลวิบาก ๑ ดวง ทำหน้าที่รับอารมณ์ที่ดียิ่ง
และอารมณ์ที่ดีปานกลาง อกุศลวิบาก ๑ ดวง ทำหน้าที่รับอารมณ์ที่ไม่ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้
รวมกับปัญจทวารารวชชจิต ๑ ดวง เป็นมโนธาตุ ๓ ดวง.

อรรถโยชณาปฐมภาคกล่าวว่ จิตใด ย่อมรับคือย่อมถึงเขาโดยความเป็นไปแห่งอาการ
อันปัญจวิญญาณถึงเขาอัน เพราะเหตุอัน จิตอันจึง ชื่อว่า สัมปฏิจฉันนนะ (สัมปฏิจฉันนนะ คือ ๑ ๑,
และ ปฏิ เป็นบทหน้า, ๑ ธาตุ ในคถามถี๑๒๐, ๑๑ หนะ ๑๒๐, ๑๒๐๑ เป็น สัมปฏิจฉันนนะ หรือ ๑ สัมปฏิจฉันนนะ.)

ลักษณะที่ขุดูกะของสันตัตรณจิต

ฉพารมณวชานลลกุขณา	มการรูแฉงฮารมณ ๖	เป็นลักษณะ
สันตัตรณาทรสา	มสันพิจารณารูปเป็นตั้น	เป็นกิจ
ตถาการปจจุปฏฐาณา	มิตวามเป็นฮอย่างนั้	เป็นผลปรากฏ
ททยวตถูปทฐาณา	มททยวตถุ	เป็นเหตุไกลให้เกิด

จิตที่ชื่อว่า สันตัตรณะ เพราะฮรณว่า สอบสวณ คือ พิจารณารูปารมณเป็นตั้น ตามที่รับไว้แล้วโดยชอบ. สันตัตรณจิต ๓ ตรง คือ กุศลวิบาก เกิดพร้อมกับโสมนัสทำกิจพิจารณาจติจัญฐารมณ ๑, กุศลวิบากเกิดพร้อมกับฮูเบกขา ทำกิจพิจารณาจัญฐมชฌัตตารมณ ๑, และฮกุศลวิบากเกิดร่วมกับฮูเบกขา ทำกิจพิจารณาจัญฐารมณและจัญฐมชฌัตตารมณ ๑. ในสันตัตรณจิต ๓ นั้ เฉพาะสันตัตรณะที่สัมปยุตกับฮูเบกขา ๒ ตรง สามารถให้ปฏิสนธิเป็นฮเหตุกสตัวได้ด้วย. (สันตัตรณะ คือ ๑ สัมภทหน้า, ๓๖ ฮาตุ ในการพิจารณา, ๑๑ ฮู บั๑๑ฮ แล้ว๑๑ฮาทศ ๑๗ เป็น ๑๑๗)

ลักษณะที่ขุดูกะของมโนทวารารัชชชจิต

ฉัพพารมมณวิชาขณสกุขณา

มีการรู้แจ้งอารมณ์ ๖ เป็นลักษณะ

ปัญจทวารมโนทวารเรสุ-

มีอันทำกิจกำหนดตัดสิ้น และรำพึงถึงอารมณ์ ในปัญจ-

โงฏธวารชชชรสา

ทวารและในมโนทวาร เป็นกิจ

ตถาถาปชชูปฏฐาธา

มีตรามเป็นขอย่างนึ่ง เป็นผลปรากฏ

ชเหตุกรวิปากมโนวิญญาณธาตุ-

มีอันไปปราศในลำดับแห่งภังคะของชเหตุกรวิปาก-

ภณฺดาณฺ อณฺณตราปคมปทฐฐาธา

มโนวิญญาณธาตุ เป็นเหตุไกลให้เกิด

มโนทวารารัชชชจิต เป็นชเหตุกรกิริยาจิต เกิดพร้อมกับชเมกขา ทำโงฏฐัพพะทางปัญจทวาร และ
ทำอารัชชชชกิจทางมโนทวารนี้ ย่อมเกิดกับสัตว์ผู้มีจิตในภพ ๓ มีกามภพเป็นต้น แม้สภารณ-
ญาณ ๖ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ถือเอาอารมณ์ที่จิตดวงนี้ ถือเอาแล้ว จิตดวงนี้จึงมีคติ ดุจดติ
แห่งพระสัมพันธุญาณ (ได้ชื่อว่า มหาคชะ-ข้างใหญ่). (๑. อธิการณญาณ ๒. คี๑ ๑. อธิกริชฌโรบริษัตตญาณ

๒. อธิกริชฌญาณ ๓. ชมกปาฎิหาริชฌญาณ ๔. มหากรรณฐิมาปตติญาณ ๕. สัมพันธุญาณ ๖. อนาถรณญาณ)

ลักษณะที่ขุดูกาะของหสิตูปปาตจิต

ฉฬิการมมณวิชาณนสกุขณา

มีการรู้แจ้งอารมณ์ ๖ เป็นลักษณะ

อรหต อธุฬิการเรสุ วตฺตอุสุ -

มีการเกิดขึ้นแห่งการยืม ในรัตนอุสน ไผอฬิการ-

หสิตูปปาทรสา

ของพระอรหต เป็นกิจ

ตถาการปชฺฐุปฏุชาณา

มิตราวมเป็นอย่างนั้ เป็นผลปรากฏ

เอกนุโต ททยวตฺตูปฏุชาณา

มิตทยวตฺต เป็นเหตุ โกลสให้เกิด

อเหตุกิริยาจิต สหระตด้วยโสมนัสของพระอรหตทั้งหลาย ที่เป็นอสาธาณะจิตนั้ มีการรู้แจ้งอารมณ์ ๖ เป็นลักษณะ มีการเกิดขึ้นแห่งการยืมของพระอรหตทั้งหลายในรัตนอุสนเป็นอฬิการเป็นกิจ, มิตราวมเป็นอย่างนั้ คือ มีหสิตูปปาตจิตมีอารมณ์อันเป็นอฬิการเป็นอาการปรากฏ และมิตทยวตฺตเท่านั้นเป็นเหตุ โกลสให้เกิดขึ้น. ส่วนหสิตูปปาตที่ระกอบด้วยเหตุของพระอรหตนั้ ย่อมเป็นไปในมหาภิรยาจิต ที่สหระตด้วยโสมนัส ๔ ดวง.

สำนักขณมาที่ขตุกกกะของ

เขตสำนักปรมัตถ

เขตลึง ๕๒ สัพพจิตตสาธารณเขตลึง ๗

๑. วจนัตถะและลักษณะของผัสสะ

ผู้สัจฉิ ผัสโส

ชื่อว่า ผัสสะ เพราะอรรถว่า กระทบอารมณ์.

ผู้สลกฺขโน มีการกระทบ เป็นลักษณะ **สังฆฏฐนโร** มีการประสาธ เป็นกิจ
สนฺธิปาตปจฺจุปฏฺฐาโน มีการประชุม เป็นผลปรากฏ **สพฺยาตนปทฺฐาโน** มีอายตนะ ๖ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด
อาปาตตวิสยปทฺฐาโน วา หรือ มีอารมณ์ที่มาสู่คตองเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๒. วจนัตถะและลักษณะของเวทนา

อารมณ์รส เวทียนฺติ อญฺญานนฺตีติ เวทนา ชื่อว่า เวทนา เพราะอรรถว่า รู้จักคือเสวยรสแห่งอารมณ์
อารมณ์นาญฺญานสลกฺขณา มีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ **วิสยรสสมฺโภครสา** มีการส่งเสพอารมณ์เป็นกิจ
สุขทุกฺขปจฺจุปฏฺฐาณา มีสุขและทุกข์ เป็นผลปรากฏ **ผัสสปทฺฐาณา** มีผัสสะ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของสุขเวทนา

สุขยत्ति สุข, สฺกฺรฺ รว ชาตติ, ขนติ จ กายาพาธมฺหิตี สุข.

ชื่อว่า สุข เพราะยังผู้เสวยให้สบาย หรือ ธรรมชาติใด ย่อมเต็มบริบูรณ์อย่างดีและย่อมขุดความ
อาพาธทางกาย เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ชื่อว่า สุข.

อโณสุตฺตํ โยจฺจํ	มีการเสวยโณสุตฺตํพละที่ดี เป็นลักษณะ
สมฺปยุตฺตํ มิสฺวา	มีการเพิ่มพูนสมฺปยุตฺตธรรม เป็นกิจ
กายิกอสฺสาทฺตํ	มีความสำราญกาย เป็นผลปรากฏ
กายินฺทุริยปทฺตํ	มีกายปสาทะ เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของทุกขเวทนา

ทุกขยत्ติ ทุกฺขา, สฺกฺรฺ รว ชาตติ, ขนติ จ กายิกอสฺสาทฺมฺหิตี ทุกฺข.

ชื่อว่า ทุกข เพราะยังผู้เสวยให้ลำบาก หรือ ธรรมชาติใด ย่อมเต็มบริบูรณ์อย่างดีและย่อมขุดความ
สำราญทางกาย เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ชื่อว่า ทุกข.

อโณสุตฺตํ โยจฺจํ	มีการเสวยโณสุตฺตํพละที่ไม่ดี เป็นลักษณะ
สมฺปยุตฺตํ มิสฺวา	มีการยังสมฺปยุตฺตธรรมให้เหี่ยวแห้ง เป็นกิจ
กายิกาพาธปทฺตํ	มีอาพาธทางกาย เป็นผลปรากฏ
กายินฺทุริยปทฺตํ	มีกายปสาทะ เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของโสมนัสเวทนา

สุมนัสส ภาโว โสมนัสส ฆेतตสิกสุขสเสถ ฌาม ภาวะแห่งใจดี ชื่อว่า โสมนัส คำนี้เป็นชื่อของสุขทางใจ.

ฉิฏฐารมมณาธุภาวผลกุกุณา	มีการเสวยอารมณ์ที่ดี เป็นลักษณะ
ฉิฏฐารการสมุโภครสา	มีการสั่งเสพอาการที่ดี เป็นกิจ
ฆेतตสิกสุสาทปะชุปฐุฎาณา	มีความสำราญใจ เป็นผลปรากฏ
ปัสสทุธิปะทฐุฎาณา	มีความสงบ เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของโทมนัสเวทนา

ทุมนัสส ภาโว โทมนัสส.	ภาวะแห่งบุคคลผู้มีใจชั่ว ชื่อว่า โทมนัส.
ฉฉิฏฐารมมณาธุภาวผลกุกุณา	มีการเสวยอารมณ์ที่ไม่ดี เป็นลักษณะ
ฉฉิฏฐารการสมุโภครสา	มีการสั่งเสพอาการที่ไม่ดี เป็นกิจ
ฆेतตสิกาพาธปะชุปฐุฎาณา	มีอาพาธทางใจ เป็นผลปรากฏ
หทยะตตุฎปะทฐุฎาณา	มีหทัยัตถุ เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของอหุภุมมสุขหรืออหุเบกขาเวทนา

น ทุกขา น สฺขาทิ อหุภุมมสุขา.

ชื่อว่า อหุภุมมสุข เพราะธรรมดาว่า ไม่ทุกข์ไม่สุข.

มฺขมตฺตเวทียิตฺตกุขณา

มีอันเสวยอารมณ์ปานกลาง เป็นลักษณะ

สํปยุตฺตทานํ นวตฺติอฺปพฺรุทฺทหฺมิตฺตปฺนรสา

มีอันยังสัมปยุตธรรมมิให้เจริญมิให้เสื่อม เป็นกิจ

สํหุตฺตภาวปฺชฺชูปฺภุจฺจนา

มีความสงบแล้ว เป็นผลปรากฏ

นฺนิปฺปีตฺกจิตฺตตปฺทฺทฺจนา

มีจิตไม่ประกอบด้วยปีติ เป็นเหตุไกลให้เกิด

อฺปปฺตฺตฺติโต อิกฺขตฺตี อฺเปกฺขา.

ชื่อว่า อหุเบกขา เพราะธรรมดาว่า พังโดยอหุภุมมสุข (วางเฉยในสุขทุกข์)

อิกฺขฺธาณฺนิกฺขฺวิปริตฺตานุภาวฺนกุขณา

มีการเสวยอารมณ์ผิดแปลกจากอริหารมณและอนิหารมณเป็นลักษณะ

มฺขมตฺตฺตรสา

มีความเป็นกลาง เป็นกิจ

อวิภฺตฺตปฺชฺชูปฺภุจฺจนา

มีอาการไม่ชัดเจน เป็นผลปรากฏ

สฺขนฺนิโรธปฺทฺทฺจนา

มีความดับไปแห่งสุข เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓. วจนัตถะและลักษณะของสัญญา

นีสาทิเภทํ อารมมณํ สัญชาชาติติ สัญญา. ชื่อว่า สัญญา เพราะธรรมดาว่า อารมมณฺ์อันต่างโดยสี่เขี้ยวเป็นต้น

สัญญาขณฺ์สกุขณา

มีการจำได้ เป็นลักษณะ

บุขสัญญาขณฺ์ปจฺจุยณฺ์นิมิตฺตกรณฺ์รสา มีการทำนimit เป็นปัจจัยแก่การจำ ได้อีกเป็นกิจ

ยถาคทิตนฺ์นิมิตฺตวเสณฺ์ อภินเวสกรณฺ์ปจฺจุปฏฺฐาณา มีการทำความยึดมั่น ด้วยอำนาจนimitตามที่กำหนดไว้ เป็นผลปรากฏ

ยโถปฏฺฐิตวิสยปทฏฺฐาณา

มีอารมณฺ์ตามที่ปรากฏ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๔. วจนัตถะและลักษณะของเจตนา

เจตยตีติ เจตนา, สทฺธิ อตฺตนา สมฺบุยฺตฺตมฺเม อารมมณฺ์ อภิสนฺุทตีติ อตฺตโถ.

ชื่อว่า เจตนา เพราะธรรมดาว่า ตั้งใจ อธิบายว่า จัดแจงธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับตณฺ์มาไว้ในอารมณฺ์

เจตยิตสกุขณา

มีความตั้งใจ เป็นลักษณะ

อายุทฺหรสา

มีความขวนขวาย เป็นกิจ

สวิธีนฺ์ปจฺจุปฏฺฐาณา มีการจัดแจง เป็นผลปรากฏ เสสขณฺ์ตฺตปทฏฺฐาณา มีนามขณฺ์ ๓ ที่เหลือเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๕ ขณัตถะและลักษณะของเอกัคคตา

จิตตสุเสกคคตาทิ จิตตสุสฺส เอกคคภาโว สมานิสฺเสตํ นามํ ความที่จิตมีอารมณ์เลิศเป็นหนึ่งชื่อว่าจิตตสุเสกคคตา คำนี้เป็นชื่อของสมาธิ

จวิกุเขปสกุขณา	มีตราบไม่ฟุ้งซ่าน เป็นลักษณะ
สหชาตानํ สมุปินฺนทฺนรสา	มีอันรวบรวมสหชาตธรรม เป็นกิจ
จฺปสมปจฺจฺจฺปฐฺจฺจาหา	มีการเข้าไปสงบ เป็นผลปรากฏ
จิเสสโต สุขปทฺฐฺจฺจาหา	โดยวิเศษมีสุข เป็นเหตุไกลให้เกิด

อีกนัยหนึ่ง ลักษณะของสมาธิคือความตั้งอยู่แห่งจิต (เอกัคคตา) เหมือนการตั้งอยู่แห่งเปลวประทีปทั้งหลายในที่ปราศจากลม ฉะนั้น
อารมณ์ จิตฺตํ สมฺมา อาริยตี ธมฺเมตีติ สมานิ. ชื่อว่า สมาธิ เพราะจิตดำรงมั่น คือ ตั้งมั่นด้วยดีในอารมณ์.

ปาโมกฺขสกุขโน จวิสารณสกุขโน วา	มีตราบเป็นประธาน หรือ มีตราบไม่ซ่านไป เป็นลักษณะ
สหชาตानํ สมุปินฺนทฺนรโส	มีการประมวลมาซึ่งสหชาตธรรมทั้งหลายเข้าด้วยกัน เป็นกิจ
ณานปจฺจฺจฺปฐฺจฺจาโห	มีญาณ เป็นผลปรากฏ
สุขปทฺฐฺจฺจาโห	มีสุข เป็นเหตุไกลให้เกิด

๖. วจนัตถะและลักษณะของชีวิตินทรีย์

ชีวิตินทรีย์ เตช ตัมบุปฺปุตฺตธมฺมาติ ชีวิตัม. ชื่อว่า ชีวิต เพราะเป็นเหตุให้ธรรมที่สัมปยุตด้วยธรรมนั้นเป็นอยู่.
อชฺฐปาสนลกฺขณเณ อชฺฐทตฺตํ กาทเรตฺติ อชฺฐทริยัม. ชื่อว่า อชฺฐทริยัม เพราะครองความเป็นใหญ่กว่าธรรมอื่น ในลักษณะ
แห่งการตามรักษา. ชีวิตเมว อชฺฐทริยัม ชีวิตินทริยัม. อชฺฐทริยัม คือ ชีวิต ชื่อว่า ชีวิตินทริยัม.

สหชาตानํ อชฺฐปาสนลกฺขณํ มีการอชฺฐบาลสหชาตธรรม เป็นลักษณะ
เตสํ ปวตฺตขรสํ มีอชฺฐังธรรมเหล่านี้ให้เป็นที่ไป เป็นกิจ
เตสํเยว ฐปฺนปชฺฐุปฺภูจฺจานํ มีการดำรงอยู่ซึ่งธรรมนั้นแหละเป็นผลปรากฏ
ยยาปยิตพฺพทมฺมปทฺฐุจฺจานํ มีธรรมที่พึงให้เป็นที่ไปเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๗. วจนัตถะและลักษณะของมณสิการ

กิริยา กારโ, การกระทำ ชื่อว่า การะ. มนฺสุมิ กારโ มนฺสิกาโร. การกระทำไว้ในใจ ชื่อว่า มนฺสิการ.
สารณลกฺขโณ มีการยังใจให้แล่นไปในอารมณ์ เป็นลักษณะ
สัมปยุตฺตทานํ อารมฺมณเณ สํโยชขรโส มีการประกอบสัมปยุตธรรมไว้ในอารมณ์เป็นกิจ
อารมฺมณาภิมุขีการปชฺฐุปฺภูจฺจานโ มีการมุ่งหน้าต่ออารมณ์ เป็นผลปรากฏ
อารมฺมณปทฺฐุจฺจานโ มีอารมณ์ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ปกิณณกเขตสิก ๖ ๘. วจนัตถะและลักษณะของจิตก

จิตกเกิดขึ้น จิตกโก. จิตกุกนํ วา จิตกโก อุกขมุตติ รุตตํ โหติ.

ชื่อว่า จิตก เพราะธรรมดาว่า ตรึก, อีกอย่างหนึ่ง การตรึก ชื่อว่า จิตก มีคำอธิบายว่า การจรดอารมณ์.

อารมณ์ณ ชิตตัสส อภินิโรปนสกุขโน มีฉันทจิตขึ้นสู่อารมณ์ เป็นลักษณะ

อาทนนปริยาทนนรโส มีการทำให้จิตกระทบอารมณ์บ่อย ๆ เป็นกิจ

อารมณ์ณ ชิตตัสส อาณนปจฺจุปฏฺฐาโน มีการนำจิตมาในอารมณ์ เป็นผลปรากฏ

เสสขนฺตตตยปทฏฺฐาโน มีนามชั้น ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๙. วจนัตถะและลักษณะของจิรา

อารมณ์ณ เตน ชิตฺตํ จิรตีติ จิราโร. ชื่อว่า จิรา เพราะเป็นเหตุให้จิตเที่ยงไปในอารมณ์.

จิราณํ วา จิราโร อุกฺขมฺจฺจนฺตติ รุตตํ โหติ. อีกอย่างหนึ่ง การเที่ยงไป ชื่อว่า จิรา อธิบายว่า

การสัญจรไปตามอารมณ์.

อารมณ์ณานุกฺมชฺชนสกุขโน มีการเคล้าในอารมณ์ เป็นลักษณะ

ตตฺถ สทฺชาตานุโยชนรโส มีการผูกสหชาตธรรมในอารมณ์ขึ้นเป็นกิจ

จิตตัสส อญฺปนฺนสฺสจฺจุปฏฺฐาโน มีการสืบทอดจิตในอารมณ์ เป็นผลปรากฏ

อารมณ์ณปทฏฺฐาโน มีอารมณ์ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๐. วจนัตถะและลักษณะของอโณกซ์

อโณกซ์ อโณกซ์.

ความข่มใจเข็ญ ชื่อว่า อโณกซ์.

สขุฉิภาสกลุชโณ มีความตกลองใจ เป็นลักษณะ อสสัมปยุตโต มีความไม่สงสัย เป็นกิจ

วิจิตรอุบายปจฺจุปฏฺฐาโน มีการตัดสิ้นได้ เป็นผลปรากฏ

สขุฉิภาสกลุชโณ มีความที่พึงตกลองใจ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๑. วจนัตถะและลักษณะของวิริยะ

วิริยัสส ภาวโ วิริยัม. วิริยัสส วา กมมัม วิริยัม. วิธินา วา นเยน อปาเยน อิริยิตัพพัม ปวตตยิตัพพนฺตติ วิริยัม.

ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้า ชื่อว่า วิริยะ. หรือการงานของบุคคลผู้กล้า ชื่อว่า วิริยะ. หรือชื่อว่า วิริยะ เพราะธรรมดาว่า พึงดำเนินไปคือให้เดินไปโดยวิธี คือโดยหทัย โดยอุบาย.

ปคฺคทณฺสกลุชณฺ, อุตฺตมมฺภนฺสกลุชณฺ วา, อุตฺตสาทณฺสกลุชณฺ วา

มีความประคองไว้, หรือมีการอุปถัมภ์ไว้, หรือมีความอุตสาหะ เป็นลักษณะ

สหชาตานิ อุตฺตมมฺภนฺสกลุชณฺ มีอันค้ำจุนสหชาตธรรม เป็นกิจ

อสสัมปยุตโต มีความไม่ท้อถอย เป็นผลปรากฏ

สเวคปฏฺฐาโน, วิริยารมฺภาทตฺตปฏฺฐาโน วา

มีความสั่นไหว เป็นเหตุใกล้ให้เกิด, หรือ มีวัตถุแห่งการปรารถนาเพียรเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๒. วจนัตถะและลักษณะของปิต

ปิตยัตถิ ปิต.

สัมปิยายนลกุชณา

กายจิตตสัมปิณนรสา, ฌณนรสา

โงทคฺยปจฺจุปฏฺฐาณา

เสสชฺชุตตฺตยปทฏฺฐาณา

ชื่อว่า ปิต เพราะเอิบอิม.

มีความเอิบอิมใจ เป็นลักษณะ

มีอันทำกายและจิตให้เอิบอิม, หรือมีความแผ่ซ่านไป เป็นกิจ

มีการรู้แจ้ง เป็นผลปรากฏ

มีนามชั้น ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๓. วจนัตถะและลักษณะของฉันทะ

ฉนฺโทติ กตฺตฺกมฺยตา ฉนฺโท.

กตฺตฺกมฺยตาสิกฺขโน

ชารมฺมณปริเยสฺสรโส

ชารมฺมณฺณชฺชตฺถิกิตาปจฺจุปฏฺฐาโน

ตทฺทวสุสฺส ปทฏฺฐาโน

ความพอใจใครเพื่อจะทำ ชื่อว่า ฉันทะ.

มีความเป็นผู้ใครเพื่อจะทำ เป็นลักษณะ

มีอันแสวงหาอารมณ์ เป็นกิจ

มีการต้องการอารมณ์ เป็นผลปรากฏ

อารมณ์นั้นแหละ เป็นเหตุใกล้ของฉันทะนั้น

อภุคส์สเขตต์สีก ๑๔

อภุคส์สฐาธารณเขตต์สีก ๔

มฺยหตฺตี โมโห ทฺกฺขาทิสฺสุ อฏฺฐสฺสุ อณฺเณวณฺ.

จิตฺตสฺส อณฺเณวณฺสกุขโณ, อณฺเณวณฺสกุขโณ วา
อสมฺปฏฺิเวธโรโส อารมฺมณสภารชฺชวาทนโรโส วา
อสมฺมาปฏฺิพตฺติปชฺชุปฏฺุทธาโณ, อณฺเณวณฺสภชฺชุปฏฺุทธาโณ วา
อโยนิโสมนสสิการปทฏฺุทธาโณ

๑๔ วจนัตถะและลักษณะของโมหะ

ชื่อว่า โมหะ เพราะหลง คือ ไม่รู้ในธรรม ๔ อย่างมีทุกข์เป็นต้น.
มีความมืดแห่งจิต, หรือมีความไม่รู้ เป็นลักษณะ
มีอันไม่แทงตลอด, หรือมีอันปกปิดสภาพแห่งอารมณ์ เป็นกิจ
มีการไม่ปฏิบัติโดยชอบ, หรือมีความมืดมด เป็นผลปรากฏ
มีอโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๑๕ วจนัตถะและลักษณะของอหิริกะ

น หิริยตฺตี อหิริกํ. อหิริกสฺส ภโว อหิริกํ. ชื่อว่า อหิริกะ เพราะธรรมดาว่า ไม่ละอาย. ภาวะแห่งบุคคลผู้ไม่ละอาย ชื่อว่า อหิริกะ.
กายทฺชฺชจริตาทิ อชฺชิตฺตชฺชณฺสกุขณฺ, อสชฺชวณฺสกุขณฺ วา มีอันไม่จริงเกียจกายทฺชฺชจริตเป็นต้น, หรือมีความไม่ละอาย เป็นลักษณะ
ปาปานํ กรณฺรสนํ มีการทำบาป เป็นกิจ
อสงฺโกจณฺสภชฺชุปฏฺุทธานํ มีอันไม่ถอยจากบาป เป็นผลปรากฏ
อตฺตทานิ อตฺตารปทฏฺุทธานํ มีความไม่เคารพตน เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๑๖. วจนัตถะและลักษณะของอโฆตตูปปะ

น โฆตตูปปั อโฆตตูปปั. สภาวะที่ไม่เกรงกลัวต่อบาป ชื่อว่า อโฆตตูปปะ.

เตทฺเว อสํวชฺชสกุขณํ, อหฺมุตฺตาสสกุขณํ จา มีความไม่สะทกสะท้านด้วยความไม่สะงาย เป็นลักษณะ,
หรือมีความไม่สะดุ้งกลัวบาป เป็นลักษณะ
ปาปํ ภารณรํ มีการทำบาป เป็นกิจ
อสงฺโกชฌปชฺชุปฺภูธาณํ มีอันไม่ถอยจากบาป เป็นผลปรากฏ
ปราคารวปทฺฐธาณํ มีอันไม่เคารพผู้อื่น เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๗. วจนัตถะและลักษณะของอูทฺถิจจะ

อูทฺถตฺถุสฺส ภาโว อูทฺถชฺช. ความที่จิตพุ่งเข้า ชื่อว่า อูทฺถิจจะ.

อรูปสํมสกุขณํ มีความไม่เข้าไปสงบ เป็นลักษณะ
อหฺมวฺภูธาณรํ มีความไม่ตั้งมั่น เป็นกิจ
ภนฺตตฺตปชฺชุปฺภูธาณํ มีความห่มขุไป เป็นผลปรากฏ
อโยนิโสมนสิการปทฺฐธาณํ มีอโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

โสตติกเขตตสิก ๓, ๑๘. วจนัตถะและลักษณะของโสภะ

สุพฺพตฺติ โสโภ. ชีวรา โสภะ เพราะอรรถว่า ชยาก็ได้. **สุพฺพตฺติ เตช, สยํ วา สุพฺพตฺติ, สุพฺพตฺตเมว วา ตฺตฺติ โสโภ.** ชีวรา โสภะ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้ชยาก็ได้ หรือชยาก็ได้เอง หรือเป็นเพียงความชยาก็ได้เท่านั้น.

ชารมฺมณคฺคทณฺสกุขโน มีการยึดชารมณ เป็นลักษณะ **อภิสํสุครโส** มีความติดข้อง เป็นกิจ

ชปริชาตปชฺชุปฺภุจฺจาโน มีการไม่ปริชาต เป็นผลปรากฏ **สนฺโถชฌิยธมฺเมสุ อสฺสํสาททสฺสณฺนปทฺฐุจฺจาโน**
มีการเห็นความน่าเพลิดเพลิน ในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๑๙. วจนัตถะและลักษณะของทิวฺจฺฉิ

มิชฺชชาติทิวฺจฺฉิ ชยภาวาทิวฺจฺฉิ, จิรชฺฌิตฺตฺวา คทณฺโต วา จิตฺตา ทิวฺจฺฉิ มิชฺชชาติทิวฺจฺฉิ, อนตฺตภาวาทตฺตฺตา ปณฺนฺตฺเตทฺทิ กุชฺชิตฺตา ทิวฺจฺฉิปปิ มิชฺชชาติทิวฺจฺฉิ. ชีวรา มิชฺชชาติทิวฺจฺฉิ ได้แก่ ความเห็นที่ไม่จริง เพราะอรรถว่า ความเห็นที่คลาดเคลื่อนโดยถือเอาผิด. แม้เพราะอรรถว่า เป็นความเห็นอันบัณฑิตเกลียด เพราะนำมาแต่ความฉิบหาย.

ชโยนิโส อภินเวสฺสกุขณา ความยึดมั่นโดยไม่แยบคาย เป็นลักษณะ **ปรามาสรสา** มีการอุปคสา เป็นกิจ

มิชฺชชาติอภินเวสฺสนปชฺชุปฺภุจฺจาณา มีความถือผิดเป็นผลปรากฏ **จริยานํ อทสฺสํสํกามตาทิปทฺฐุจฺจาณา**
มีความไม่ต้องการเห็นพระเจ้าเป็นต้น เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๒. วจนัตถะและลักษณะของอิสสา

อิสสตีติ อิสสา.	ชื่อว่า อิสสา เพราะธรรมดาว่า ริษยา.
ปรสฺมฺปตฺตึํ สฺสฺสฺยฆสฺกฺขณา	มีความริษยาต่อสมบัติคนอื่น เป็นลักษณะ
ตตฺถเภา อฆริทฺติรสา	มีความไม่ยินดีในสมบัติอันเหมาะสม เป็นกิจ
วิมุขภาวปฺชฺชฺปฏฺฐาณา	มีอันเบียดหน้า เป็นผลปรากฏ
ปรสฺมฺปตฺตฺติปทฺฐาณา	มีสมบัติของคนอื่น เป็นเหตุก่อให้เกิด

๒๓. วจนัตถะและลักษณะของมัจฉริยะ

มจฺเชรฺสฺส ภาโว มจฺฉริยมฺ.	ภาวะแห่งความตระหนี่ ชื่อว่า มัจฉริยะ.
จตฺตฺตฺตฺสฺส สฺมฺปตฺตึํ สฺนิกฺขหฺสฺกฺขณํ	มีอันปกปิดสมบัติของตน เป็นลักษณะ
ตาสฺเยว ปเรสฺสํ สาธารณภาวสฺกฺขมฺนเรสฺสํ	มีความไม่พอใจที่สมบัติของตนอันเหมาะสมเป็นของทั่วไปแก่คนอื่น เป็นกิจ
สฺนฺโกจฺฉนปฺชฺชฺปฏฺฐาณํ, กฏฺฏกณฺญชฺชกตฺตปฺชฺชฺปฏฺฐาณํ จา	มีการสยิวหน้า หรือมีความตระหนี่ เป็นผลปรากฏ
จตฺตฺตฺสฺมฺปตฺตฺติปทฺฐาณํ	มีสมบัติของตน เป็นเหตุก่อให้เกิด

๒๔ วจนัตถะและลักษณะของกุกกุจจะ

กุชฉิตฺ กตฺ กุกตฺ ตสฺส ภาโว กุกกุจจํ กรรมที่บังเกิดเกลียดชังบุคคลมาแล้ว ชื่อว่า กุกตะ.
ความเป็นแห่งกุกตะนั้น ชื่อว่า กุกกุจจะ.

ปชฺชานฺตฺวาปสลกฺขณํ	มีความเดือดร้อนเนื่อง ๆ ในภายหลัง	เป็นลักษณะ
กตฺวากตฺวาสุ สโฆจฺจรลํ	มีอันตามเศร้าใจถึงบาปที่ทำแล้วและบุญที่ยังไม่ได้ทำ	เป็นกิจ
จิปฺปปฏิสํวโรปชฺชุปฺปฏฺฐาณํ	มีความเดือดร้อนใจ	เป็นผลปรากฏ
กตฺวากตฺปทฺฐาณํ	มีบาปที่ทำแล้วและบุญที่ยังไม่ทำ	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๕ วจนัตถะและลักษณะของถีนะ

ถีนชฺตา ถีนํ ความหดหู่ ชื่อว่า ถีนะ

จฺนุสฺสาทสลกฺขณํ	มีความไม่อุตสาหะ	เป็นลักษณะ
จิรียจิโนทฺจรลํ	มีอันกำจัดความเพียร	เป็นกิจ
ลลิตฺทปชฺชุปฺปฏฺฐาณํ	มีความขมลง	เป็นผลปรากฏ
จโยนิโส มนสิการปทฺฐาณํ	มีจโยนิโส มนสิการ	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๖. วจนัตถะและลักษณะของมិทธะ

มิทธขตา มิทธ	ความโง่งม ชี้อว มิทธะ	
อกมมณฺณตาสกฺขณํ	มีอันไม่ควรแก่การงาน	เป็นลักษณะ
โฆฆนฺนรํ	มีการปกปิดสหชาตธรรม	เป็นกิจ
สันตปาปจฺจุปฺปฏฺฐาณํ	มีความท้อแท้	เป็นผลปรากฏ
ชโยนิโสมนสสิการปทฺฐาณํ	มีชโยนิโสมนสสิการ	เป็นเหตุไกลให้เกิด

วิจิทิจฺฉาเขตฺตสิก ๑, ๒๗. วจนัตถะและลักษณะของวิจิทิจฉา

จิตตา จิกิจฺฉาติ วิจิทิจฺฉา. ชี้อว วิจิทิจฉา เพราะธรรมดา ปราศจากการเย็บเย็บแก้ไข. สภาวํ วา วิจิณฺนุโต เอตาย
กิจฺฉติ กิลมตีติ วิจิทิจฺฉา. อีกรอย่างหนึ่ง เพราะธรรมดา เป็นเหตุให้เมื่อคิดคั่นสภาวธรรมย่อมยุ่งยาก คือ ย่อมลำบาก.

สันนลฺกฺขณา, กมฺปนฺนรํ	มีความสงสัย เป็นลักษณะ,	มีความหวั่นไหว เป็นกิจ
ชฉิจฺฉยปจฺจุปฺปฏฺฐาณา	มีอันตัดสิ้นไม่ได้	เป็นผลปรากฏ
ชเนกํสฺตาทปจฺจุปฺปฏฺฐาณา วา	หรือมีอันถือเอาอย่างเดียวไม่ได้	เป็นผลปรากฏ
ชโยนิโสมนสสิการปทฺฐาณา	มีชโยนิโสมนสสิการ	เป็นเหตุไกลให้เกิด

โสภณสารานุกรมเจตสิก ๑๙ ๒๘ วจนัตถะและลักษณะของสัทธา

สัททหฺนฺติ เอตาย, สยํ วา สัททหฺติ, สัททหฺนฺมตฺตเมว วา เอสํถิ สัทธา.

ชื่อว่า สัทธา เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้เชื่อ หรือเชื่อเอง หรือเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น.

สัททหฺนฺสกุขณา,	มีการตั้งไว้ดี	เป็นลักษณะ
โองกปฺปนฺสกุขณา วา	หรือ มีการเชื่อมั่น	เป็นลักษณะ
สํมุปฺสาทนฺรสา,	มีอันยังสัมปยุตฺตรมให้ผ่องใส	เป็นกิจ
ปกฺขนฺนุทนฺรสา วา	หรือ มีการแล่นไปข้างหน้า	เป็นกิจ
จกาฬิสฺสูสิยปฺจฺจุปฺภูจฺจาณา,	มีการไม่ขุ่นมัว	เป็นผลปรากฏ
จธิมฺมตฺตปฺจฺจุปฺภูจฺจาณา วา	หรือ มีการข่มใจเชื่อ	เป็นผลปรากฏ
สัทฺเตยฺยวตฺตูปฺทภูจฺจาณา,	มีวัตถุพึงเชื่อ	เป็นเหตุไกลให้เกิด
โสตาปตฺตติยํคปฺทภูจฺจาณา วา	หรือมีโสตาปตฺตติยํค	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๙. วจนัตถะและลักษณะของสติ

สรณฺหิ เจตาย, สยํ วา สรตฺถิ, สรณมตฺตเมว วา เจสาตี สตี.

ชื่อว่า สติ เพราะเป็นเหตุให้ระลึก หรือระลึกเอง หรือเป็นเพียงการระลึกเท่านั้น.

อปีสาปขลกุชณา

มีการไม่เสาะเสีงน เป็นลักษณะ

อสมฺโมสขรสา

มีอันไม่หลงลืม เป็นกิจ

ฮารกุขปชฺชุปฺภูจฺจานา,

มีการรักษากุศลจิตไม่ให้ตกไป เป็นผลปรากฏ

วิสฺยาภิมุขภาวปชฺชุปฺภูจฺจานา วา

หรือมีความมุ่งหน้าต่ออารมณ์ เป็นผลปรากฏ

อิรสนฺณูปทฺฐจฺจานา

มีสัญญาที่มั่นคง เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

กายาทิสฺตีปฺฐจฺจานูปทฺฐจฺจานา วา

หรือมีสติปัญญานมีกายเป็นต้น เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๓๐. วจนัตถะและลักษณะของหิริ

กายหฺจฺจริตาทีหิ หิริยตีติ หิริ.	ชื่อว่า หิริ เพราะละอายต่อกายหฺจฺจริตเป็นต้น
ปาปโต ชิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต	มีการรังเกียจบาป เป็นลักษณะ
ปาปานํ อกรรมรสา	มีการไม่ทำบาป เป็นกิจ
ปาปโต สฺงฺโกจณฺปะจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ	มีอันถอยจากบาป เป็นผลปรากฏ
อตุตฺตคารวปะทฺทฺจฺจฺจฺจ	มีความเคารพตน เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๑. วจนัตถะและลักษณะของโอตตปปะ

กายหฺจฺจริตาทีหิ โอตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต	ชื่อว่า โอตตปปะ เพราะเกรงกลัวต่อกายหฺจฺจริต เป็นต้น
อตุตฺตาสฺสทฺทฺจฺจจฺจ, กายนฺนทฺทฺจฺจจ	มีอันสะดุ้งกลัว, มีอันกลัวภัย เป็นลักษณะ
ปาปานํ อกรรมรสา	มีการไม่ทำบาป เป็นกิจ
ปาปโต สฺงฺโกจณฺปะจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ	มีอันถอยจากบาป เป็นผลปรากฏ
ปรคฺคารวปะทฺทฺจฺจจ	มีการเคารพผู้อื่น เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๒. วจนัตถะและลักษณะของอโลภะ

ข สุปฺภนฺตฺติ เอเตน, สยํ วา ข สุปฺภนฺตฺติ, ข สุปฺภนฺตฺตเมว วา เอตฺตฺติ อโลภฺ.
ชื่อว่า อโลภะ เพราะเป็นเหตุให้ไมโลภ หรือไมโลภเอง หรือเป็นเพียงความไมโลภเท่านั้น.
จามมณฺณ จิตฺตสฺส อคฺคสฺส กฺขณ, มิตฺตวามทิจฺจไม่กําหนดในจามมณฺ, อสคฺคภาวสฺส กฺขณ วา
หรือมิตฺตวามไม่ช้อง เป็นลักษณะ อปริคฺคทโรส มีฉฺฉไม่ทวงแหน เป็นกิจ
จนฺตฺตสฺส ภาวปจฺจุปฺภวฺธาโน มีฉฺฉไม่ติดแล้ว เป็นผลปรากฏ
โยนิโส มนฺสิการปทฺฐวฺธาโน มีโยนิโส มนฺสิการ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๓. วจนัตถะและลักษณะของอทิสะ

ข ทฺฐสฺส นฺตฺติ เอเตน, สยํ วา ข ทฺฐสฺส นฺตฺติ, ข ทฺฐสฺส นฺตฺตเมว วา เอตฺตฺติ อทิสฺ.
ชื่อว่า อทิสะ เพราะเป็นเหตุให้ไมโกรธ หรือไมโกรธเอง หรือเป็นเพียงความไมโกรธเท่านั้น.
จจณฺทิกฺกสฺส กฺขณ, จวิโรธสฺส กฺขณ วา มิตฺตวามไม่ดูร้าย, หรือมิตฺตวามไม่พิโรธ เป็นลักษณะ
จามาตฺวิจฺฉนโรส, ปริพิทาทฺวิจฺฉนโรส วา มีฉฺฉกําจัดความจามาต, หรือมีฉฺฉกําจัดความเร้าร้อนเป็นกิจ
โส มนฺภาวปจฺจุปฺภวฺธาโน มิตฺตวามรํเยน เป็นผลปรากฏ
โยนิโส มนฺสิการปทฺฐวฺธาโน มีโยนิโส มนฺสิการ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๔ วจนัตถะและลักษณะของตัตรมฺชฌัตตตา

เตสฺ ฐมฺเมสฺ มชฺฌตฺตตา ตตฺตรมชฺฌัตตตา

ความเป็นกลางในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า ตัตรมฺชฌัตตตา

จิตฺตเจตสิกานํ	สมาหิตสกุขณา	มีการนำจิตเจตสิกไปเสมอกัน	เป็นลักษณะ
อฺนาริกทาฉิวารณรสา,		มีอันห้ามความหยาบและยิ่ง	เป็นกิจ,
ปกฺขปาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต	จฺจ	หรือมีการตัดขาดความลำเอียงในพวง	เป็นกิจ
มชฺฌตฺตภาวปฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ		มีความเป็นกลาง	เป็นผลปรากฏ
สํปฺยตฺตตฺตปทฺจฺจฺจฺจ		มีสัมปยุตธรรม	เป็นเหตุไกลให้เกิด

บุคคลเขตสี่ก ๖ คู่ ๓๕-๓๖. วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตปัสสัทธิ

กายสูส ปัสสัสมุภนั กายปัสสัทธิ.

ความสงบกาย ชื่อว่า กายปัสสัทธิ.

จิตตสูส ปัสสัสมุภนั จิตตปัสสัทธิ.

ความสงบจิต ชื่อว่า จิตตปัสสัทธิ.

กายจิตตทรณรูปสมสกฺขณา

มีอันเข้าไปสงบความกระวนกระวายกายและจิต เป็นลักษณะ

กายจิตตทรณนิมฺมทฺขรสา

มีอันกำจัดความกระวนกระวายกายและจิต เป็นกิจ

กายจิตตทานั อปริผนฺทฺขลิตฺติภาวปจฺจุปฺภูทฺธา

มีอันยังกายและจิตให้สงบ ไม่ดิ้นรน เป็นผลปรากฏ

กายจิตตปทฺภูทฺธา

มีกายและจิต

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๗-๓๘. วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตสทฺธา

กายสูส สทฺธาโว กายสทฺธา.

ความเบาแห่งกาย ชื่อว่า กายสทฺธา.

จิตตสูส สทฺธาโว จิตตสทฺธา.

ความเบาแห่งจิต ชื่อว่า จิตตสทฺธา.

กายจิตตครุภาวรูปสมสกฺขณา

มีความสงบความหนักกายและจิต เป็นลักษณะ

กายจิตตครุภาวนิมฺมทฺขรสา

มีอันกำจัดความหนักกายและจิต เป็นกิจ

กายจิตตาทนฺธตาปจฺจุปฺภูทฺธา

มีอันไม่ชักช้าของกายและจิต

เป็นผลปรากฏ

กายจิตตปทฺภูทฺธา

มีกายและจิต

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓๙๘-๔๐๐. วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตมุตตา

กายสุส มุตตาโว กายมุตตา.

ความชองนแห่งกาย ชื่อว่า กายมุตตา.

จิตตสุส มุตตาโว จิตตมุตตา.

ความชองนแห่งจิต ชื่อว่า จิตตมุตตา.

กายจิตตตถุทธภาจรูปสมลกขณา

มีความสงบความกระต้างกายและจิต เป็นลักษณะ

กายจิตตตถุทธภาจนิมมทนรสา

มีอันกำจัดความกระต้างกายและจิต เป็นกิจ

กายจิตตตปปฏิมาตปจจุปฏฐาณา

มีอันไม่คับแคบกายและจิต เป็นผลปรากฏ

กายจิตตตปทฐาณา

มีกายและจิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

๔๑๑-๔๑๓. วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตกัมมัญญตา

กายสุส กมมญญภาโว กายกมมญญตา.

ความควรแก่การงานแห่งกาย ชื่อว่า กายกัมมัญญตา.

จิตตสุส กมมญญภาโว จิตตกมมญญตา.

ความควรแก่การงานแห่งจิต ชื่อว่า จิตตกัมมัญญตา.

กายจิตตตจกมมญญภาจรูปสมลกขณา

มีอันระหับกายและจิต ที่ไม่ควรแก่การงาน เป็นลักษณะ

กายจิตตตจกมมญญภาจนิมมทนรสา

มีอันกำจัดความไม่ควรแก่การงานของกายและจิต เป็นกิจ

กายจิตตตารมมณกรณ สมุปตติปจจุปฏฐาณา

มีอันถึงพร้อมด้วยการทำกายและจิตให้ควรแก่อารมณ์ เป็นผลปรากฏ

กายจิตตตปทฐาณา

มีกายและจิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

๔๓-๔๔ วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตปาคุญญตา

กายสุส ปาคุญญภาโว กายปาคุญญตา.
จิตตสุส ปาคุญญภาโว จิตตปาคุญญตา.
กายจิตตान्हํ อเคลสนญภาวสกุขณา
กายจิตตเคลสนญนิมมทนรสา
ฉิราทีนรปชฺชุปฏฺฐาณา
กายจิตตปทฏฺฐาณา

ความคล่องแคล่วแห่งกาย ชื่อว่า
ความคล่องแคล่วแห่งจิต ชื่อว่า
มีความไม่อาพาธแห่งกายและจิต
มีการกำจัดอาพาธของกายและจิต
มีความปราศจากโทษ
มีกายและจิต

กายปาคุญญตา.
จิตตปาคุญญตา.
เป็นลักษณะ
เป็นกิจ
เป็นผลปรากฏ
เป็นเหตุ โทสให้เกิด

๔๕-๔๖ วจนัตถะและลักษณะของกาย-จิตตชุกตา

กายสุส ชฺชุกภาโว กายชฺชุกตา.
จิตตสุส ชฺชุกภาโว จิตตชฺชุกตา.
กายจิตตान्हํ อชฺชวสกุขณา
กายจิตตกุฏฺฐิสภาวนิมมทนรสา
อชฺชิวทตปชฺชุปฏฺฐาณา
กายจิตตปทฏฺฐาณา

ความตรงแห่งกาย ชื่อว่า
ความตรงแห่งจิต ชื่อว่า
มีความตรงของกายและจิต
มีอำนาจจัดการมคดกายและจิต
มีความไม่คด
มีกายและจิต

กายชฺชุกตา.
จิตตชฺชุกตา.
เป็นลักษณะ
เป็นกิจ
เป็นผลปรากฏ
เป็นเหตุ โทสให้เกิด

๔๗-๔๙. วจนัตถะและลักษณะของวิรตีทั้ง ๓

กายหุจฺจริตาทีโตะ วิรตี กายหุจฺจริตาทีวิรตี.	การงดเว้นจากกายหุจฺจริตเป็นต้น	ชื่อว่า วิรตี.
กายหุจฺจริตาทีวตฺตฺถุญฺญํ อวีตฺติกุภมสกฺขณา	มีอันไม่ก้าวล่วงวตฺตฺถุญฺญํกายหุจฺจริตเป็นต้น	เป็นลักษณะ
ตโตะ สฺมุโกจฺจรสา	มีการถอยจากหุจฺจริตนั้น	เป็นกิจ
จกิริยปจฺจุปฺภุจฺจาณา	มีการไม่กระทำหุจฺจริต	เป็นผลปรากฏ
สทฺธาที โรตฺตปฺปิซฺชุตฺตาทีคุณฺนปทฺฐุจฺจาณา	มีคุณคือศรัทธา หิริ โอตตปฺปะ	และความมักน้อยเป็นต้น
	เป็นเหตุไกลให้เกิด	

๔๗. วจนัตถะและลักษณะของสัมมาราชา

สุญฺหฺรสา ปสฺสฺฐุจฺจา วา สฺมุมาราชา.	ราชาที่ดี หรือที่บัณฑิตสรรเสริญ	ชื่อว่า สัมมาราชา.
ปรีคฺคฺทสกฺขณา	มีการกำหนดถือเอา	เป็นลักษณะ
		วิรมณฺรสา มีการสะเว้น เป็นกิจ
มิชฺชฺวาราชาปทฺทาณปจฺจุปฺภุจฺจาณา	มีการละมิชฺชวาราชา	เป็นผลปรากฏ

๔๘. วจนัตถะและลักษณะของสัมมากัมมัตตะ

สุตฺตโร ปสฺสุโธ วา สมฺมากมฺมชฺโช.

สมฺมุตฺตาราณสกฺขโณ

จิรมณฺรโส

มิชฺชฎากมฺมชฺชุตฺตปทาณปชฺชุปฺปฏฺฐาโณ

การงานที่ดีหรือที่บัณฑิตสรรเสริญ ชื่อว่า สัมมากัมมัตตะ.

มีการตั้งขึ้นดี

เป็นลักษณะ

มีการละเว้น

เป็นกิจ

มีการละมิชฎากัมมัตตะ เป็นผลปรากฏ

๔๙. วจนัตถะและลักษณะของสัมมาจาชีวะ

สุตฺตโร ปสฺสุโธ วา สมฺมาจาชีโว.

โฆทาณสกฺขโณ

ฌายาชีวปฺปวตฺตติรโส

มิชฺชฎาชีวปทาณปชฺชุปฺปฏฺฐาโณ

จาชีวะที่ดีหรือที่บัณฑิตสรรเสริญ ชื่อว่า สัมมาจาชีวะ

มีศรัทธาพร้อมแล้ว

เป็นลักษณะ

มีการเป็นไปแห่งจาชีวะชอบธรรม เป็นกิจ

มีการละมิชฎาจาชีวะ เป็นผลปรากฏ

๕๐. วจนัตถะและลักษณะของกรรณา

ปรทุกุขา สติ สาธุญฺ หทยกมุပ္พํ กโรตฺติ กรรณา. กิณาติ จา ปรทุกุขํ หีสติ วิชาเสตฺติ กรรณา.
ชื่อว่า กรรณา เพราะอรรถว่า กระทำหทัยของสาธุชนทั้งหลายให้หวั่นไหว ในเมื่อคนอื่นมีทุกข์.
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า กรรณา เพราะอรรถว่า บำบัดหรือเบียดเบียน คือ ยังทุกข์ของผู้อื่นให้พ้นาต์.
ปรทุกุขาปชยกาตาสกฺขณา มีควมต้องการบำบัดทุกข์ของผู้อื่น เป็นลักษณะ
ปรทุกุขาสหจรสา มีอันอดกลั้นไม่ได้ซึ่งทุกข์ของผู้อื่น เป็นกิจ
จวิหีสปาชฺฐปฏฺฐาณา มีการไม่เบียดเบียน เป็นผลปรากฏ
ทุกุขาภิกฺขุตาณฺ อณาถภาวทสุสณฺปฏฺฐาณา มีอันเห็นสัตว์ถูกทุกข์ตรอบนํ้าแล้วไม่มีที่พึ่ง เป็นเหตุไกลให้เกิด

๕๑. วจนัตถะและลักษณะของมูทิตา

โมทฺหุตฺติ ตาย ตํสมฺมุคฺติโน, สยํ จา โมทฺติ, โมทฺนมตฺตเมว จา ตฺหุตฺติ มูทิตา. ชื่อว่า มูทิตา เพราะอรรถว่า
เป็นเครื่องบันเทิงของผู้พร้อมด้วยมูทิตาฉัน หรือยอชมยินดีเอง หรือเป็นเพียงควมยินดีเท่านั้น.
ปรสฺมุปฺตฺตฺติสฺสุ โมทฺทลฺกฺขณา มีการชื่นชมสมบัติของผู้อื่น เป็นลักษณะ
จสิสฺสุสาณฺจรสา มีควมไม่ริษยา เป็นกิจ
จรตฺวิมาตฺปชฺฐปฏฺฐาณา มีอันกำจัดควมไม่ยินดี เป็นผลปรากฏ
ปรสฺมุปฺตฺตฺติทสุสณฺปฏฺฐาณา มีอันเห็นสมบัติของผู้อื่น เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของเมตตา (อโหสเจตสิก)

เมชฺฐัตถิ เมตฺตา, สีเนหัตถิ อตุโถ. ชื่อว่า เมตตา เพราะอรรถว่า รักใคร่คือเสนาหา. มิตฺเต วา ภาว, มิตฺตสุสฺส วา เเฮสา ปวตฺตัตถิ เมตฺตา. หรือว่า ชื่อว่า เมตตา เพราะอรรถว่า ธรรมนี้มีในมิตร หรือว่าย่อมเป็นไปเพื่อมิตร.

หิตาการปฺปวตฺตติสกฺขณา	มีความเป็นไปใจาการเกื้อกูล	เป็นลักษณะ
หิตฺุปลํหารรสา, ฮามาตวิขยรสา วา	มีอันนำประโยชน์เข้าไปให้	เป็นกิจ หรือกำจัดอาฆาต เป็นกิจ
โสุมภาวปชฺุปฏฺฐาณา	มีความสงบเย็น	เป็นผลปรากฏ
สตุตมณาปภาวทสุสฺสนปทฏฺฐาณา	มีอันเห็นสัตว์เป็นที่รัก	เป็นเหตุไกลให้เกิด

วจนัตถะและลักษณะของอุเบกขา (ตัดตรมฺชฌัตตตาเจตสิก)

อเวรฺว โหณตฺตติ ฮาทิพฺยาปาทปฺปหาณฺณ มชฺุณตฺตภาวูปคฺมณฺณ ฮ อฺุเปกฺขัตถิ อฺุเปกฺขา. ชื่อว่า อุเบกขา เพราะอรรถว่า แลดูด้วยการละความพยายาม มีอาทิว่า ขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มีเวรเกิด และด้วยความเข้าถึงความเป็นกลาง.

มชฺุณตฺตภาวปฺปวตฺตติสกฺขณา	มีการเป็นไปโดยอาการเป็นกลาง	เป็นลักษณะ
สฺมภาวทสุสฺสนรสา	มีการเห็นเสมอกัน	เป็นกิจ
ปฏฺฐิมาชฺุณยรูปสฺมปชฺุปฏฺฐาณา	มีอันสงบความโกรธและยึดติ	เป็นผลปรากฏ
กมฺมุสฺสุสฺสกตาปชฺุชเวกชณปทฏฺฐาณา	มีการพิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๕๒. วจนัตถะและลักษณะของปัญญา

ปชานาตีติ ปญญา. ปญญาเปตีติ ปญญา. ชื่อว่า ปัญญา เพราะอรรถว่า รู้ทั่วซึ่งอริยสัจ
ทั้งหลายโดยนัยว่า ผู้ทุกข์เป็นต้น. ชื่อว่า ปัญญา เพราะอรรถว่า ให้รู้ทั่วซึ่งอริยสัจ ทุกขัง อนัตตา

ยถาธมฺมสภาราปฏิเวธสกฺขณา มีการแทงตลอดสภาราธรรมตามความเป็นจริง เป็นลักษณะ

จกฺขลิตปฏิเวธสกฺขณา วา หรือ มีการแทงตลอดไม่ผิดพลาด เป็นลักษณะ

โฆภาสขสกฺขณา วา หรือ มีการส่องสว่าง เป็นลักษณะ

ปชานขสกฺขณา วา หรือ มีการรู้ทั่ว เป็นลักษณะ

โมหขุทการวิทฺธสฺขรสา มีอันขจัดความมืดคือโมหะ เป็นกิจ

วิสโยภาสขรสา วา หรือ มีการส่องให้เห็นอารมณ์ เป็นกิจ

อสมฺมุโหปชฺจุปฏฺฐาณา มีความไม่หลง เป็นผลปรากฏ

สมาธิ ตสฺสา ปทฏฺฐาณา สมาธิเป็นเหตุไกลให้เกิดของปัญญาขั้น เพราะมีพระบาลีว่า
สมาหิตฺโต ยถากุตฺตํ ปชานาตี ปสฺสูสตี ดังนี้

ลักษณะที่ขุดลอกของ

รูปปรมัตถ

ลักษณะที่ขตุกณะของรูปปรหมัตถ์, อรรถของมหาภูตรูป ๑

๑. **มหษุตปาตภาวโต** ชื่อว่า มหาภูต เพราะปรากฏเป็นของใหญ่ ทั้งอิษทรียรูปและอนิษทรียรูป
๒. **มหาภูตสามัญญโต** เพราะเสมอดด้วยมหาภูต คือ หนักเส่นกล ยักษิณี ยักษผู้ชาย
๓. **มหาบริหารโต** เพราะต้องบริหารใหญ่ ต้องบำรุง เลี้ยงรักษามาก
๔. **มหาวิธีการโต** เพราะมีวิธีการใหญ่ แปรปรวน วิบัติมาก
๕. **มหษุตภูตตฤตา ขาติ มหาภูตา.** เพราะจะรู้ได้ ต้องใช้ความเพียรใหญ่ และมีอยู่จริง
๖. **มหาภูตเตกเทศโต** เพราะเป็นเอกเทศของมหาภูต คือ เป็นส่วนหนึ่งของขันธ์ ๕ ที่ชื่อว่าภูต
๗. **มหาภูตส่มัญญโต** เพราะเป็นคำร้องเรียกว่า มหาภูต คือ เป็นที่เกิดของอุปาทายรูป
๘. **มหาภูตสขุณิสูสิโต** เพราะเป็นที่อาศัยของมหาภูต คือ เป็นที่ตั้งของสัตว์ที่ใหญ่ด้วยชาติ ยศ คุณ ฯ
๙. **มหาภูตภาวโต** เพราะความเป็นมหาภูต คือ เป็นธาตุมีจำนวนมาก ประกอบกันในร่างกาย
๑๐. **มหาภูตปริโยสาณโต** เพราะความเป็นที่สุดของมหาภูต คือ พระอรหันตชินาสัพ

๑. อรรถและลักษณะของปรัชญา

ปตฺถภูตฺตา ปถวี.

ชื่อว่า ปรัชญา เพราะความเป็นของหยาบ.

กกุขพิตฺตสกุขณา

มีความแข็ง เป็นลักษณะ

ปตฺธิฐฐาณรสา

มีการตั้งมั่น เป็นกิจ

สัมปฏฺิขุณฺณปฏฺุฎฐาณา

มีอันเป็นที่รองรับ เป็นผลปรากฏ

จวเสสสธาทฺตตฺตยปทฏฐาณา

มีธาตุ ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๒. อรรถและลักษณะของฮาโปธา

ฮปโปติ ฮปปีติ ฮปปายตีติ จา ฮาโป. ชื่อว่า ฮาโป เพราะไหลไปได้ หรือเพราะเอิบอาบ หรือเพราะทำให้ชุ่มชื้น.

ปคฺุขรณสกุขณา,

มีการไหล เป็นลักษณะ,

ฮาพณฺุณสกุขณา จา

หรือมีการเกาะกุม เป็นลักษณะ

ฮปพฺุรฺุทฺทรสา

มีการเข้าไปพอกพูน เป็นกิจ

สังคทปฏฐาณา

มีการยึดไว้ เป็นผลปรากฏ

จวเสสสธาทฺตตฺตยปทฏฐาณา

มีธาตุ ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๓. อรรถะและลักษณะของเตโชธาตु

เตชัตติ เตโช.

ชื่อว่า เตโช เพราะทำให้ร้อน

อณุตตลกษณา

มีความร้อน เป็นลักษณะ

ปริพาจณรสา

มีการเผาไหม้ เป็นกิจ

มททวามุขูปทานปจฺจุปฏฺฐาณา

มีอันทำให้ร้อน เป็นผลปรากฏ

อวเสสธาตุตตยปทฏฺฐาณา

มีธาตุ ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๔. อรรถะและลักษณะของวಾಯุธาตु

วายัตติ วาโย.

ชื่อว่า วาโย เพราะพัดไปได้

วิตถมฺภนลลกษณา

มีอันแรงตั้ง เป็นลักษณะ

สมุทฺธิรณรสา

มีการไหว เป็นกิจ

อภินิหารปจฺจุปฏฺฐาณา

มีการนำออก เป็นผลปรากฏ

อวเสสธาตุตตยปทฏฺฐาณา

มีธาตุ ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

อุปาทายรูป ๒๔

อุปาทิตีติ อุปาทา.

รูปชื่อว่า อุปาทา เพราะอรรถว่า ชาติย.

มหาภูตานิ คเหตุวา อมฺญจิตฺวา ตานิ นิสฺสาย ปวตฺตตีติ อตฺถโก. จธิบายว่า อุปาทารูปนั้น ถึงเหงามหาภูตรูปนั้น ไม่ปล่อยวาง คือ ย่อมอาศัยมหาภูตรูปนั้นเป็นไป.

๕. อรรถและลักษณะของจักขุปสาทะ

จกฺขตีติ จกฺข. ชื่อว่า จักขุ เพราะอรรถว่า ย่อมเห็น จธิบายว่า ย่อมชอบ คือ ทำรูปให้แจ่มแจ้ง.

รูปาภิมาตารหุตูปฺสาทสกฺขณํ,

มิตฺวามใสแห่งภูตรูปจันตวระทบทกับสี เป็นลักษณะ

ทญฺฐกาตตานิทานกฺมม -

หรือมิตฺวามใสแห่งภูตรูป จันเกิดแต่กรรม -

สํญฺฐาตฺตูปฺสาทสกฺขณํ วา

มีเหตุคือความใคร่เพื่อจะเห็น เป็นลักษณะ

รูปโส จาวิญฺจนฺรโส

มีอันจักวิญญาณมาในรูป เป็นกิจ

จกฺขวิญญาณโสสาธารภาวปจฺจุปฺฐจฺจํ

มิตฺวามเป็นที่รองรับจักขุวิญญาณ เป็นผลปรากฏ

ทญฺฐกาตตานิทานกฺมมชฺชุตฺตปทญฺฐจฺจํ

มีภูตรูปเกิดแต่กรรม อันมีเหตุ คือ ความใคร่เพื่อจะเห็น

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๖. อรรถและลักษณะของ โสตปสาทะ

สุณัตถิ โสต.

สทุททาภิมาตารหุตูปปสาทสกุชณ
โสตุกามตานิทานกมุข -

สมุฏฐาณหุตูปปสาทสกุชณ วา
สทุทสุ อาริณฺณนฺรสี

โสตวิณฺณานาธารภาวปชฺชูปฐุธาน
โสตุกามตานิทานกมุขชุตูปปฐุธาน

ชื่อว่า โสตะ เพราะอรรถว่า ได้ยิน.

มีความีโสแห่งภูตรูป อันควรกระทบกับเสียง,
หรือมีความีโสแห่งภูตรูป อันเกิดแต่กรรม -

มีเหตุคือความีใคร่เพื่อฟัง เป็นลักษณะ

มีอันชกวิณฺณานมาในเสียง เป็นกิจ

มีการเป็นที่รองรับโสตวิณฺณาน เป็นผลปรากฏ

มีภูตรูปเกิดแต่กรรม อันมีเหตุคือความีใคร่เพื่อจะฟัง

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๗. อรรถและลักษณะของมานุสสาทะ

มายัตตี มานุ

คณฺฐาภิมาทารทฺฐตฺตปฺปสาทสกฺขณํ

มายิตฺตกาตตามิททาณกมฺมุช -

สํมฺภูจฺจาทฺฐตฺตปฺปสาทสกฺขณํ วา

คณฺฐเฐสุ อาวินฺณฺณนฺนรฺสํ

มานวิณฺณฺณานํสุสํ อาทารภาวปจฺจุปฺปฐฺจาทฺฐ

มายิตฺตกาตตามิททาณกมฺมุชฺฐตฺตปฺปฐฺจาทฺฐ

ซึ่งว่า มานะ เพราะอรรถว่า สูดดม.

มีความใสแห่งภูตรูป อันควรกระทบกับกลิ่น,

หรือ มีความใสแห่งภูตรูปอันเกิดแต่กรรม -

มีเหตุคือความใคร่เพื่อจะดม เป็นลักษณะ

มีอันชักวิญญาณมาในกลิ่น เป็นกิจ

มีการเป็นที่รองรับมานวิณฺณฺณาน เป็นผลปรากฏ

มีภูตรูปเกิดแต่กรรม อันมีเหตุคือความใคร่เพื่อจะดม
เป็นเหตุ โกลสให้เกิด

๘. จรรยณะและลักษณะของชีวหาปสาทะ

ชีวิต อภายัตติ ชิวหา.

รสาภิมาตารทภูตูปสาทสกุขณ

ส่ายิตุกามตานิทานกมุข -

สมุฏฐานภูตูปสาทสกุขณา วา

รเสส อวิญจนรสา

ชีวหาวิญญาณสุสชาธารภาวปชูปภูธาณา

ส่ายิตุกามตานิทานกมุขภูตูปทภูธาณา

ชื่อว่า ชิวหา เพราะจรรยว่า นำมาซึ่งชีวิต.

มีความใสแห่งภูตรูป อันควรกระทบกับรส,

หรือ มีความใสแห่งภูตรูปอันเกิดแต่กรรม -

มีเหตุคือความใคร่เพื่อจะลิ้มรส เป็นลักษณะ

มีอันชกวิญญาณมาในรส เป็นกิจ

มีการเป็นที่รองรับชีวหาวิญญาณ เป็นผลปรากฏ

มีภูตรูปเกิดแต่กรรม อันมีเหตุคือความใคร่ -

เพื่อจะลิ้มรส เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๙. อรรถและลักษณะของกายปสาทะ

กฐิตานํ สาสวณฺณมานํ ฮาโยติ กาโย. ชื่อว่ากาย เพราะอรรถว่า เป็นบ่อเกิดแห่งธรรม -
จันเป็นไปกับฮาสะวะ จันบัณฑิตเกลียด.

โผฏฐพฺพาภิมาตารหฺนฺตปฺปสาทสกฺขโณ, มีความใสแห่งภูตรูป ตระกระทบโผฏฐัพพะ,
มุสิตฺตฺกามตานิทานกมฺมช - หรือ มีความใสแห่งภูตรูป จันเกิดแต่กรรม -

สมฺภูธาณฺนฺตปฺปสาทสกฺขโณ วา มีเหตุคือความใคร่เพื่อถูกต้อง เป็นลักษณะ

โผฏฐพฺเพสฺสฮาวิญฺจนฺนโรโส มีจันชกวิญญาณมาในโผฏฐัพพะ เป็นกิจ

กายวิญญาณสุสฺส ฮาธารภาวปฺชฺชูปฺปฐฺธาโห มีการเป็นที่รองรับกายวิญญาณ เป็นผลปรากฏ

มุสิตฺตฺกามตานิทานกมฺมชฺชฺนฺตปฺปฐฺธาโห มีภูตรูปเกิดแต่กรรม จันมีเหตุคือความใคร่
เพื่อถูกต้อง เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๐. ธรรมะและลักษณะของรูป

รูปยัตติ รูป.

ชื่อว่า รูป เพราะธรรมดาว่า ย่อมให้ปรากฏ

อธิบายว่า รูปเมื่อถึงวิการแห่งวรรณะ ย่อมแสดงภาวะของตนไปสู่หทัย.

จกขุปฐิทนฺนลกุขณํ

มีอันกระทบตา

เป็นลักษณะ

จกขุวิญญานสฺส วิสยภาวสํ

มีความเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาน

เป็นกิจ

ตสฺเสว โคจรภาวปชฺชุปฐุธาณํ

มีความเป็นโคจรของจิตอันแต่ละ

เป็นผลปรากฏ

จตุมหากุตปทฐุธาณํ

มีมหากุตรูป ๔

เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๑๑. ธรรมะและลักษณะของสัทท

สพฺพยัตติ สทฺโท.

ชื่อว่า สัทท เพราะธรรมดาว่า ออกรไป คือ เปล่งออกรไป.

โสตฺตปฐิทนฺนลกุขโน

มีการกระทบเฉพาะหู

เป็นลักษณะ

โสตฺตวิญญานสฺส วิสยภาวสํ

มีความเป็นวิสัยแห่งโสตฺตวิญญาน

เป็นกิจ

ตสฺเสว โคจรภาวปชฺชุปฐุธาโน

มีความเป็นโคจรของจิตอันแต่ละ

เป็นผลปรากฏ

จตุมหากุตปทฐุธาโน

มีมหากุตรูป ๔

เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๑๒. อรรถและลักษณะของคัมภีระ

คณฺหยตีติ คณฺโห. ชื่อว่า คัมภีระ เพราะอรรถว่า สังกลีน คือ แสดงที่อยู่ของตนให้ปรากฏ
มาขปฏฺิหนฺนลกุขโน มีการกระทบเฉพาะจุมุก เป็นลักษณะ
มาขวิญฺญานสุส วิสยภาวโร มีควาเป็นวิสัยแห่งมาขวิญฺญาน เป็นกิจ
ตสุเสว โคจรภาวปจฺจุปฏฺุธาโน มีควาเป็นโคจรของจิตชั้นหฺลล เป็นผลปรากฏ
ขตฺมหาภูตปทฏฺุธาโน มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๑๓. อรรถและลักษณะของรส

รสฺขติ ตํ สตฺตาทิ รโสี. ชื่อว่า รส เพราะอรรถว่า เป็นที่ยินดี คือ เป็นที่ชอบใจของสัตว์ทั้งหลาย.
ชีวหาปฏฺิหนฺนลกุขโน มีการกระทบลิ้น เป็นลักษณะ
ชีวหาวิญฺญานสุส วิสยภาวโร มีควาเป็นวิสัยแห่งชีวหาวิญฺญาน เป็นกิจ
ตสุเสว โคจรภาวปจฺจุปฏฺุธาโน มีควาเป็นโคจรของจิตชั้นหฺลล เป็นผลปรากฏ
ขตฺมมหาภูตปทฏฺุธาโน มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุไกลให้เกิด

อรรถะและลักษณะของไฟภูษัพพะ (ดิน ไฟ ๑๓)

ชื่อว่า ไฟภูษัพพะ เพราะอรรถว่า มีการกระทบ สัมผัส ถูกต้องได้ทางกาย

กายปฏิทนต์สกุขโน

มีการกระทบเฉพาะกาย เป็นลักษณะ

กายวิญญาณสัมผัส วิสัยภาจรโส

มีความเป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ เป็นกิจ

ตสุเสว โคจรภาจรปชูปฐาโน

มีความเป็นโคจรของจิตนั้นแหละ เป็นผลปรากฏ

ขตุมหาภูตปฐาโน

มีมหาภูตรูป ๔ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

(๑๓๓ โนมติ)

๑๔๘ อรรถและลักษณะของจิตฉันทริย์

จิตตยา ภาโว จิตตตต	ภาวะแห่งหญิง ชี้อว่า จิตตภาวะ
จิตตภาวสกุขณ	มีตวามเป็นหญิง เป็นลักษณะ
“จิตต”ติ ปกาสนรสน	มีอันประกาศว่าเป็นหญิง เป็นกิจ
จิตตสิมฺตนิมิตตกุตตตกปฺปาณ	มีตวามเป็นเหตุแห่งเพศหญิง, นิมิต, -
การณภาวปจฺจูปฏฺฐาณ	ทำทางและอากัปปกริยา เป็นผลปรากฏ
ขตฺตมหาภูตปทฏฺฐาณ	มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๑๕ อรรถและลักษณะของปริสัณห์

ปริสัณห์ ภาโว ปริสัณห์	ภาวะแห่งชาย ชื่อว่า ปริสัณห์
ปริสัณห์สกุขณัม	มีตวามเป็นชาย เป็นลักษณะ
“ปริสัณ”ติ ปกาสัณห์	มีอันประกาศว่าเป็นชาย เป็นกิจ
ปริสัณห์นิมิตตกุตตกุปปาณ-	มีตวามเป็นเหตุแห่งเพศชาย, นิมิต, -
การณภาวปชุปฐาณัม	ทำทางและฮากปปกริยา เป็นผลปรากฏ
ขตุมหากุตปฐาณัม	มีมหากุตรูป ๔ เป็นเหตุก่อให้เกิด

๑๖. อรรถและลักษณะของททยรูป

ททยเมว มโนธาทุมโนวิญญานธาทุณฺ์ นิสฺสยตฺตทา วตฺตฺ ขาติ ททยวตฺตฺ.

ททยรูปนั้นแหละด้วย เพราะเป็นที่อาศัยแห่งมโนธาทุและมโนวิญญานธาทุด้วย
เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ททยวตฺตฺ.

มโนธาทุมโนวิญญาน -

ธาทุณฺ์นิสฺสยสกุขณฺ์

ตาสฺเยว ธาทุณฺ์ ขาธารณฺรสฺ

สุพฺพาหนฺปชฺชูปฺภูธาณฺ์

ขตฺตุมหาภูตปฺทฺภูธาณฺ์

มีจวามเป็นที่อาศัยแห่งมโนธาทุ -

และมโนวิญญานธาทุ เป็นลักษณะ

มีอันตรงไว้ซึ่งธาทุณฺ์แหละ เป็นกิจ

มีการนำไป เป็นผลปรากฏ

มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๗. อรรถและลักษณะของชีวิตนทรีย์

ชีวิติตี เตชาติ ชีวตี รูปชื่อว่า ชีวติ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุเป็นอยู่แห่ง
รูปธรรมทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน.

ตถา กมฺมชฺรูปปริปาสเน อธิปจฺจโยคโต อิญฺตุนฺนิตี ชีวตีนฺตุนฺนิตี.
ชีวิตนั้นแหละชื่อว่า อิญฺตุนฺนิตี เพราะประกอบด้วยความเป็นใหญ่ในการบริหารรูปที่
เกิดจากกรรม เหตุนี้ จึงชื่อว่า ชีวตีนฺตุนฺนิตี.

สทฺชฺรูปาณฺูปาสนฺนสฺกฺขณํ	มีอันตามรักษารูปที่เกิดพร้อมกัน	เป็นลักษณะ
เตสํ ปวตฺตตฺตฺตฺตฺตฺ	มีการยังรูปเหล่านั้นให้เป็น ไป	เป็นกิจ
เตสํเยว ฐปนฺปจฺจูปฺฐุจฺจฺจฺ	มีการดำรงอยู่แห่งรูปเหล่านั้นนั้นแหละ	เป็นผลปรากฏ
ยาปยิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺ	มีภูตรูปสี่พึงให้เป็น ไป ได้	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๑๘. อรรถและลักษณะของกพหิงการาทาร

กพหิ กรียตตี กพหิงกาโร. ชื่อว่า กพหิงการะ เพราะถูกทำให้เป็นคำ.

สาทรียตตี สาทาโร, กพหิ กตุวา สขุโลมกรียตตี สตุโธ. ชื่อว่า สาทาโร เพราะถูกนำมา อธิบายว่า บุคคลทำให้เป็นคำแล้วย่อมกลั่นกิน.

รูปิ วา สาทรตตีปิ สาทาโร. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าสาทาโร เพราะอรรถว่า ย่อมนำมาซึ่งรูป. (อฏฐ. สก. สง. ๗๖/๒๕๘)

โฆชาสกุชโณ

มีโฆชา (ทำให้รูปเกิด) เป็นลักษณะ

รูปาทรนรโส

มีการนำมาซึ่งรูป เป็นกิจ

อุปตุถมุกนปชูปฏฐาโน

มีอันคำขุ่น เป็นผลปรากฏ

กพหิ กตุวา สาทริตพพวตตุปทฐาโน

มีรัตถุทำให้เป็นคำแล้วกลั่นกิน เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๔. อรรถและลักษณะของอากาศธาตุ

น กสฺติ น นิกสฺติ กสฺติ วา นิกฺขิตฺตฺวํ วา นิกฺขิตฺตฺวํ วา น สกฺกาติ อากาโส.

สภาวะที่ชื่อว่าอากาศ เพราะอรรถว่า อันใด ๆ ย่อมไถ่ไม่ได้ ทำให้เป็นรอยไม่ได้
คือว่า ไม่อาจเพื่อไถหรือเพื่อตัด หรือเพื่อทำให้แตก. นิกฺขิตฺตฺวํ นิกฺขิตฺตฺวํ นิกฺขิตฺตฺวํ
เป็นธาตุด้วย โดยความหมายว่า ไม่ใช่ชีวะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อากาศธาตุ.

รูปปริขุฆเฑทสกฺขณนา

มีอันคั่นไว้ซึ่งรูป เป็นลักษณะ

รูปปริยฆตฺตปฺปกาสนฺธสํ

มีอันประกาศที่สุดของรูป เป็นกิจ

รูปมรียาทปฺขุขุปฺภุจฺจนา, อสฺมฺมฺภุจฺจนา-

มีขอบเขตของรูป เป็นผลปรากฏ, หรือ-

นิกฺขิตฺตฺวํ นิกฺขิตฺตฺวํ นิกฺขิตฺตฺวํ วา

มีอันไม่ถูกตัดคือมีช่อง มีรู เป็นผลปรากฏ

ปริขุฆนฺนรูปปฺภุจฺจนา

มีรูปอันอากาศคั่นไว้เป็นเหตุใกล้

๒๐. อรรถและลักษณะของกายวิมูถัตติ

ขสมานกาเยน อธิปายํ วิมูถาเปติ สยมุข เตน วิมูถายตติ กายวิมูถตติ.

ซึ่งว่า กายวิมูถัตติ เพราะอรรถว่า ทำผู้อื่นให้รู้ความประสงค์ ด้วยกายที่เคลือบไขว และผู้อื่นก็รู้อตนเองได้ด้วยกายที่เคลือบไขวนี้.

วิมูถาปณสกุกุณา

มีการให้รู้ด้วยกายเป็นลักษณะ

อธิปายปกาสนรสา

มีอันประกาศความประสงค์เป็นกิจ

กายวิมุพมุทนเหตุภาวปชุปฏฐาณา

มีการไขวกายเป็นเหตุ เป็นผลปรากฏ

จิตตสมุฏฐาณา โยธาตูปทฐาณา

มีวาโยธาตุนเกิดแต่จิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๑. อรรถและลักษณะของวจีวิมุตติ

สัจญาณกสททสงฆาตวาชาย อธิปายํ วิมุตตาเปติ สยมฺห ตาย
วิมุตตยตีติ วจีวิมุตตติ.

ชื่อว่า วจีวิมุตติ เพราะอรรถว่า ทำผู้อื่นให้รู้ความประสงค์ด้วยวาจา
กล่าวคือ เสียงที่เป็น ไปกับญาณและ ผู้ซึ่งรู้ตนเองได้ด้วยวาจาอื่น.

วิมุตตปณสกฺขณา

มีการให้รู้ด้วยวาจา เป็นลักษณะ

อธิปายปกาสนรสา

มีอันประกาศความประสงค์ เป็นกิจ

วจิโฆสเหตุภาวปจฺจุปฏฺฐาณา

มีเสียงดังแห่งวาจาเป็นเหตุ เป็นอาการปรากฏ

จิตฺตสมฺภูฏาณปฐวีธาตฺตปฏฺฐาณา

มีปฐวีธาตฺตเกิดแต่จิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๒. จรรยณะและลักษณะของสหุตารูป

ทद्धตตกรธาตูกุโฆภปฏูปกขปชชยสมุฏฐาโฆ ทิ รูปจิภาโร สหุตา.

จิภารแห่งรูป อัญมปีจจยทีเป็นปฏูปักษต์อความกำเริบแห่งธาตुที่ททำให้ชัักเข้า
เป็นสมุฏฐาณ ชี้อว่า สหุตารูป.

อทद्धตาสกขณา

มิตความไม่ชัักเข้า

เป็นลักษณะ

รูปาณั ตรุภาจโฆทद्धรสา

ม้อัญกำจัตความทद्धักแห่งรูป เป็นกิจ

สहुปริจตุตติตาปชชูปฏฐาณา

มิตความเปลี่ยนແປสงเร็ว

เป็นผลปราภฏ

สहरुปปทฎฐาณา

ม้อรูปเบา

เป็นเหตุโกสให้เกิด

๒๓. อรรถและลักษณะของมุตตารูป

ถตฺตตฺตกรธาตฺกฺโขภปฺภิปฺกฺชปฺชฺชยสฺสมฺภูธาโน มุตฺตาทา.

วิจารณ์แห่งรูป อันมีปัจจัยที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออตฺตวามกำเริบแห่งธาตฺที่ทําให้แข็งกระด้าง
เป็นสมฺภูฐาน ชื่อว่า มุตฺตารูป.

อตฺตตฺตาสกฺขณนา

มีตฺตวามไม่แข็ง เป็นลักษณะ

รูปานํ อตฺตภาวจิโนทฺทสรสา

มีอันกำจัดตฺตวามแข็งแห่งรูป เป็นกิจ

สฺพฺพกิริยาสุ อจิโรธิตาปฺชฺชปฺภูธาณา

มีอันไม่เป็นข้าศึกในกิจทั้งปวง เป็นผลปรากฏ

มุตฺตรูปปทฺภูธาณา

มีรูปอ่อน เป็นเหตุใก้สให้เกิด

๒๔. อรรถและลักษณะของกัมมัญญตารูป

สรีรกีริยาน์ อณุกุสลาภการธาตูกุ โขภปฏิปกุชปชุขยสมุฏฐาโน กมฺมณฺณตาร-

วิการแห่งรูป อันมีปัจจัยที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความกำเริบแห่งธาตุนั้นทำให้ไม่อนุภ
ตักิริยาแห่งสรีระเป็นสมุฏฐาณ ชื่อว่า กัมมัญญตารูป.

สรีรกีริยาอนุภกมฺมณฺณตาราสกฺขณา มีควาตรวจแก่การงานเกื้อกูลแก่กีริยา-
ของสรีระ เป็นลักษณะ

อกมฺมณฺณตารจิโนทฺธรสา มีอันกำจัดการไม่ตรวจแก่การงาน เป็นกิจ

อทุพฺพลภาวปชฺชุปฺภูตนา มีควาไม่ทรพส เป็นผลปราภ

กมฺมณฺณรูปปทฺฐาณา มีรูปตรวจแก่การงาน เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๕. อรรถและลักษณะของอุปขยรูป

อุปขยน์ อุปขโย. ปรมขโยติ สตุโถ อุปฌาตมุติงาทีสุ วจิ อุปสทุทสุส ปรมตฺถโชตนโต.
ความเริ่มก่อตัว ชีงว่า อุปขยะ. ความว่า ความก่อขึ้นครั้งแรก.

ศัพท์ว่า อุป ส่องถึงอรรถว่า ครั้งแรก ดุขในคำว่า อุปฌาต (รู้ครั้งแรก) เป็นต้น.
งาทีโต อุปริโต ข ขโยติ อุปขโย. การเกิดขึ้นครั้งแรกและการเกิดครั้งหลัง ๆ ขน
ครบจำนวรูปที่ควรเกิดขึ้นได้ของนิพผันรูป ชีงว่า อุปขยะ.

อาจยลกฺขโณ

มีการก่อครั้งแรก เป็นลักษณะ

บุพฺพมุโต รูปานํ อุมฺมุชชาปนฺรโส

มีการยังรูปให้โผล่ขึ้น เป็นกิจ

นฺนิยฺยาตนปฺชฺชูปฺภูธาโน,

มีการมอบให้ เป็นผลปรากฏ,

ปฺริปฺนฺณภาวปฺชฺชูปฺภูธาโน ภา

หรือมีรูปที่บริบูรณ์ เป็นผลปรากฏ

อุปจิตฺตูปฺภูธาโน

มีรูปที่ก่อตัว เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๒๖. ธรรมะและลักษณะของสันตติรูป

สขุตาโน สขุตติ. ปพฺขุโธติ อตุโธ. ความสืบต่อ ชื่อว่า สันตติ. อธิบายว่า ความติดพัน.
สํ ปุณฺณปุณฺํ ตติ สขุตติ. ความเกิดขึ้นของนิพมันฺนรูปบ่งบอก ๆ ชื่อว่า สันตติ.
สํพฺพชฺฐา ตติ วา สขุตติ. หรือความเกิดขึ้นสืบต่อกันของนิพมันฺนรูป ชื่อว่า สันตติ.

ปวตฺตติสกุชฌนา

มีความเป็นไป เป็นลักษณะ

อณฺุปฺปพฺพชฺฐนฺนรสา

มีการตามผูกพัน เป็นกิจ

อณฺุปฺปชฺเชทฺทปฺปชฺฐปฺปชฺฐาณา

มีอันไม่ขาด เป็นผลปรากฏ

อณฺุปฺปพฺพชฺฐรูปปทฺฐาณา

มีรูปที่สืบต่อ เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

๒๗. จรรณณะและลักษณะของชรัตารูป

ยถาสกั ชนมตตฤทธายีหิ รุปานหิ นีโรธาภิมุขภาวเสณ ชีรณหิ ชรา.

ความคร่ำคร่า ด้วยอำนาจความบ่ายหย้า ไปสู่ความดับแห่งรูปทั้งหลาย อันตั้งอยู่
ชั่วขณะของตณ ๆ ชีรว่า ชรา.

ชราหิ ภาโว ชรตา.

ภาวะแห่งความแก่ของนิปผันนรูป ชีรว่า ชรา.

รูปปริปากสกุกุชณา

มีความแก่แห่งรูป เป็นลักษณะ

อุปขยจรสา

มีอันห่อหุ้มเข้าไป เป็นกิจ

สภาวาหิ อปคเมปิ นวภาวาปคมปชฺชูปฏฐาณา มีอันไปปราศของใหม่แม้ภาวะ-

ที่มีอยู่ยังไม่ปราศไป เป็นผลปรากฏ

จีหิปุราณภาโว จิย ปริปชฺชูมาหฺรูปปทฏฐาณา มีรูปกำสั้งห่อหุ้มดูจข้างเป็ลือกเก่า-

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๒๘. จรรณณะและลักษณะของอนิจจตา रूप

นิชฺชวรสฺสกาเวณ น อิจฺฉํ อนุปคฺคตพฺพหฺมุติ อนิชฺฉํ รูปชฺีจว่า อนิจฺจจะ เพราะจรรณว่า
ไม่ใช่สิ่งที่สัตว์ถึงได้ คือ เป็นสิ่งที่สัตว์ไม่อาจเข้าถึงได้โดยเป็นสภาวะที่เที่ยงและมั่นคง.

ตสฺส ภาโว อนิจฺจตา รูปปริเทโท. ภาวะแห่งอนิจฺจจะนี้ ชฺีจว่า อนิจฺจตา ได้แก่
ความแตกทำลายแห่งรูป.

อนิจฺจชาณฺ์ ภาโว อนิจฺจตา. ภาวะแห่งความดับของนิปผันนรูป ชฺีจว่า อนิจฺจตา.

ปริเททสกฺขณา

มีการแตกไป

เป็นลักษณะ

สํสีทนฺรสา

มีการทรุดลง

เป็นกิจ

ขยวณปฺชฺุชฺุปฏฺฐาณา

มีความสิ้น ไปเสื่อมไป

เป็นผลปรากฏ

ปริณิชฺฐมาณฺรูปปทฏฺฐาณา

มีรูปกำลังแตก

เป็นเหตุไกลให้เกิด

บารมี ๑๐ ทิศ

ธรรมที่ทำให้ถึงฝั่งพระนิพพาน

บารมี ๑๐ ทิศ อรรถะของศัพท์บารมี

เกณฐเจน ปารมีโยติ ?

ชื่อว่า บารมี เพราะอรรถว่าอะไร ?

ปาเร วา ฌีพพาเน มชฺชติ สฺชฌติ สฺตฺเต ข โสเธติ,

บารมีย่อมหัดเกลา คือ ย่อมบริสุทธ์ในฝั่งคือพระฌีพพานและยังสัตว์ทั้งหลายให้หมดจด.

ตตฺถ วา สฺตฺเต มวติ พนฺนติ โยเชติ, หรือบารมี ย่อมผูก ย่อมประกอบสัตว์
ทั้งหลายไว้ในพระฌีพพานนั้น. ตํ วามยติ คชฺชติ คเมติ ข. หรือ บารมี ย่อมไป
ย่อมถึง ย่อมบรรลุถึงพระฌีพพานนั้น. ฆาติ วา ตํ ยาทาวโต. หรือบารมี ย่อม
กำหนดรู้ซึ่งพระฌีพพานนั้น ตามความเป็นจริง.

กิเสสฺสาร์โย วา สฺตฺตฺตฺตํ ตตฺถ มินฺชาติ หีสฺตีติ ปารมี ... หรือ บารมีย่อมหำจัด
ข้าศึก คือ กิเลสของสัตว์ทั้งหลายไว้ในพระฌีพพานนั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า บารมี ...

ธรรมสโมธาน (การประชุมธรรม ๘)

มธุรสตัด สิ่งศสมุปรตติ
ปรพพชชว คุณสมุปรตติ
จฏฐมมสโมธานา

เหตุ สัตถารทสุสนั
จธกาโร ข ฉนุทตา
จธขีทาโร สมิชฌตติ

จธขีทารยจมสำเรจเพราะธรรมสโมธาน ๘ ปรการ คือ ๑. ความ
เป็นมธุษย์ ๒. สัมบูรณ์ด้วยเพศ ๓. เหตุ ๔. เห็นคำสตา ๕. บรรพชา
๖. คุณสมบัติ ๗. จธการ ๘. ความพอใจ

คุณศัพท์ ๔ ของกัศยาคมมิตร

ปิโย ตรุ ภาวดีโย วตฺตทา ข วจฺนกุชโม
คฺมฺภีรณฺข กถํ กตฺตทา โฉ ชฏฺฐาเน ฆิโยชโก.

มหาบุรุษเป็นผู้น่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง ค่อยว่ากล่าว
อดทนถ้อยคำ กล่าวธรรมลึกซึ้ง ไม่ชักชวนในทางไม่ถูก.

และพึงมีศรัทธา ศีล สุตตะ ขาคะ วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา.

๐. ลักษณะที่ขจัดทุกข์ของสัพพบุรามี

ปราณุตตหสกุชฌา

มีการขจัดเคราะห์ผู้อื่น

เป็นลักษณะ

ประสั อูปการกรรมรสา,

มีอันทำอุปการะแก่ผู้อื่น

เป็นกิจ,

อวิกมฺปขรสา ภา

หรือ มีศวาบไม่หวั่นไหว

เป็นกิจ

หิตเตสิตาปชฺชุปฏุชาณา,

มีการแสวงหาประโยชน์แก่บุคคล เป็นผลปรากฏ,

พฺพุตตฺตปชฺชุปฏุชาณา ภา

หรือ มีศวาบเป็นพระพุทธเจ้า เป็นผลปรากฏ

มทากรุณาปทฏุชาณา,

มีมหากรุณา

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด,

กรุณฺพายโกสฺสฺสฺสปทฏุชาณา ภา

หรือ มีศวาบฉลาดในอุบายแห่งกรุณา

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑. ลักษณะที่ขุดูกกของพาดนบารมี

ปริชูดลสกุขณ

มีการบริชาด เป็นลักษณะ

เทษุขมเม โสภวิทุ์สนรสา

มีการกำจัดโสภะใน ไทษธรรม เป็นกิจ

อนาสตุตีปชชูปฐูธานา,

มิตวามไม้ติดข้อง เป็นผลปราภ,

ภววิทาสุมปตุตีปชชูปฐูธานา

หรือ มิตวามถึงพร้อมด้วยภพและ-

ปราศจากภพ เป็นผลปราภ

ปริชูชชิตพพวตุฐูปทฐูธานา

มีวัตุฐุ์สนมควรส์สะ เป็นเหตุโกสให้เกิด

๒๓ อรรถและลักษณะที่ขุดอกของสี่สภารมึ

กรณูปายโกสสุสปริคคหิตํ กายวชิสูชริตํ อตฺถโต อกตฺตพฺพวิริตฺกตฺตพฺพกรณเจตนาทโย จ สีสปารมิตา. กายสูชริต วชิสูชริต กำหนดด้วยควมเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรณา แต่โดยใจควม คือ เจตนาเว้นสิ่งที่ไม่ควรทำและทำในสิ่งที่ควรทำเป็นต้น เป็นสี่สภารมึ. (ขุ. อธิชา. ๑๔/๕๑๑)

เฮตํ สีสํ ขาม ปาณาติปาตาทีหิ วา วิรมขุตสูสํ, วตฺตปฏฺิปปตฺตี วา ปุเรขุตสูสํ เจตนาทโย ธมฺมา เวทิตพฺพา. ธรรมมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นกัถิ ของบุคคลผู้ บำเพ็ญวัตรปฏฺิบัติกัถิ พึงทราบว่ ชื่อว่ สีส. (อฏฺจ. ขุ. มหานิ. ๖๕/๒๙๒)

สี่สขสกุขณา (สมาธานํ, อุปธารณํ)	มีการงดเว้น	เป็นลักษณะ
ทฺสูสี่สยวิทฺธสํขรสา,	มีขันกำจัดการทฺสูส	เป็นกิจ,
จนวชฺชคฺคณรสา วา	หรือ มีคุณไม่มีโทษ	เป็นสัมปตติรส
โสเชยฺยปจฺจุปฏฺุชานา	มีความสะอาด	เป็นผลปรากฏ
หิโรตฺตปฺปทฏฺุชานา	มีหิริและ โอตตปปะ	เป็นเหตุ โกสให้เกิด

๓. อรรถและลักษณะที่ขุดูกกของเนกขัมมบารมี

กรุณาย โภสสุสปริคคหิโต ฮาที่นรทสุสนบุพพุงคโม กามภเวหิ นิกุขมฉจิตตุปปาโท
เนกขัมมปารมิตา. จิตตุปปาทที่ติดอกจากกามและภพ มีสภาพถึงก่อด้วยการเห็น โทษ
กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณาเป็นเนกขัมมบารมี. (อฎฐ.พ.ฐ.๑๔/๕๑๑)

กาเมหิ นิกุขฉุตตุตา เนกขัมม. ชี้อว่า เนกขัมมะ เพราะออกจากกาม. (พ.ม.๑๔/๓๕๐)

กามโตช ภวโตช นิกุขมฉลกุชณา	มีฉนออกจากกามและจากภพ เป็นลักษณะ
ตทาที่นรวิภาวฉรสา	มีการประกาศโทษของกามและภพฉั้น เป็นกิจ
ตโตเฮว จิมุขภาวปชชุปฐุทธาฉา	มีฉนเห็นทสจากโทษฉั้นแหสะ เป็นผลปรากฏ
สัเวคปทฐุทธาฉา	มีการสสใจ เป็นเหตุโกลสให้เกิด

(เนกขัมมะ ๖ อย่าง ๑. บรรพชา ๒. ปฐมฉาฉ ๓. กุศส ๔. จีปีสสฉา ๕. ฉริยฉรรค ๖. ฉีพพาฉ)

๔ อรรถและลักษณะที่ขตกกของปัญญาบารมี

กรุณาปาย โภสสุตปริคคหิตโต ธมฺมานํ สามณฺณวิเสสสกุขณาวิโพโต ปญฺญาปารมิตา. ความหยั่งรู้ถึงสามัญญลักษณะ และวิเสสลักษณะแห่งธรรมทั้งหลาย กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณา เป็นปัญญาบารมี. (อฏฐ.ข.จริยา. ๗๔/๕๗๗)

ตสฺส ตสฺส อตฺตตสฺส ปากุญฺจกรณสงฺฆาเตสฺส ปญฺญาปนฺนุเรสฺส ปญฺญา. ธรรมที่ชื่อว่า ปัญญา เพราะอรรถว่า การประกาศให้รู้ คือ กระทำเพื่อความนั้น ๆ ให้แจ่มแจ้ง.

เตสฺส เตสฺส วา อธิชฺชาทิชา ปกาเรสฺส ธมฺเม ชาชาติตีปี ปญฺญา. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ปัญญา เพราะย่อมรู้ธรรมทั้งหลายโดยประการต่าง ๆ มีความไม่เที่ยงเป็นต้นนั้น ๆ. (อรรถกถาอฏฐสูตตีขี อภี. ส. ๗๕/๓๘๗)

ยถาสภาวปฏิเวธสกุขณา, มีการแทงตลอดสภาวตามเป็นจริง เป็นลักษณะ,

จกฺขลิตปฏิเวธสกุขณา วา หรือ มีการแทงตลอดไม่ผิดพลาด เป็นลักษณะ

วิสโยภาสขรสา มีการส่องสว่างในอารมณ์ เป็นกิจ

อสมฺโมหปชฺชุปฺภูตธา มีความไม่หลง เป็นผลปรากฏ

สมาธิปทฺฐธา, มีสมาธิ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด,

ขตฺตชฺชูปทฺฐธา วา หรือ มีสังขะ ๔ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๖. อรรถะและลักษณะที่จตุกกของขันติบารมี

กรุณาย โภสสุตปริคคหิต์ สตุตสงุขาราปราธสหน์ อโทสบุปธาไซ ตทาการบปวตตจิตตูปปาโท
ขนฺตีปารมิตา. การอดกลั้น โทษของสัตว์และสังขาร กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณา
มีอโทสะเป็นปธาน จิตตูปบาทอันเป็น ไปด้วยอโทสะนั้นเป็นขันติบารมี. (อภฺจ.ขุ.จริยา.๑๔/๕๑๑)

ขนฺตี ฌาม อธิวาสนขนฺตี, ยาย สมนุฆาตโต ภิกฺขุ ทสฺหิ อภฺโกสวตฺตฺตฺติ อภฺโกสขุเต รทพฺขุณนาทีหิ วา
วิทฺตฺตฺตฺเต ปุคฺคเส อสฺถนฺนุโต วิย จ อปสฺสขุโต วิย จ นฺนิพฺพิกาโร โหตี.

อธิวาสนขันติ ชื่อว่า ขันติ ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยขันตินั้นแล้ว ย่อมไม่มีอาการผิดปกติ เป็นผู้
เหม็นขม ไม่ได้ยินบุคคลที่ด่าด้วยอภโกสวัตถุ ๑๐ และเหม็นขมไม่เห็นบุคคลผู้เบียดเบียนด้วยการฆ่าและการ
จงจำเป็นต้น. (อภฺจ.ขุ.ขุจ. ๓๔/๒๐๔)

- | | | |
|--|----------------------------------|---------------------|
| ขมรสกุขณา | มีความอดทน | เป็นลักษณะ |
| จิฏฺฐาณิฏฺฐสฺทสรสา | มีอันอดทนต่ออจิฏฐะและจณิฏฐะ | เป็นกิจ |
| อธิวาสนปชฺชูปฏฺฐาณา, อจิโรธปชฺชูปฏฺฐาณา วา | มีความอดกลั้น, หรือมีความไม่โกรธ | เป็นผลปรากฏ |
| ยถาภูตทสฺสนปทฏฺฐาณา | มีการเห็นตามความเป็นจริง | เป็นเหตุใกล้ให้เกิด |

๗. อรรถะและลักษณะที่ขุดอกของสังขขบารมี

กรุณาปายโกศลสุสปริศนาคิตรี วิริตติเจตนาทีเกทท์ อวิสิ่วาทนต์ สขขปารมิตา.

การพุดไม้ให้พิด อ้นต่างด้วยวิริตติและเจตนาเป็นต่น ก้าหนดด้วยความเป็นผู้
ฉลาดใญ่ขุบายแห่งกรุณา เป็นสังขขบารมี.

(อฎฐจ. พุ. ตรีธา. ๗๘ / ๕๗๗)

ตถภูเจณ สขขา. ขี้สู่วา สขจะ เพราะอรรถว่า อริงแท้.

(อฎฐจ. พุ. ปฎิ. ๖๘ / ๗๗๘)

อวิสิ่วาทนต์ลกษณา

มีการไม้พุดให้พิดจากความจริง เป็นลักษณะ

ยถาสภาจวิภาจจรสา

มีอ้นประกาศตามความจริง เป็นกิจ

สาธุตทาปขุขุปฏฐาณา

มีความขึ้นใจ เป็นผลปรากฏ

โสิ่วขุขปทฏฐาณา

มีความสงบเสงี่ยม เป็นเหตุไกลให้เกิด

๘. อรรถและลักษณะที่ขุดทุกกขของอิษฐานบารมี

กรุณาย โภสสุสปริคคหิต์ อสสสมาทานาธิฐานัน์ ตทาการปฺปจตุโต จิตฺตูปปาโท
อิฐฐานปารมิตา. การตั้งใจสมาทานไม่หวั่นไหว กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอบาย
แห่งกรรม จิตตูปบาทอันเป็น ไปในจากการตั้งใจสมาทานไม่หวั่นไหวนั้น ชื่อว่า อิษฐาน
บารมี. (ขุ. อธิษ. ๑๔/๕๑๘)

อนวชฺชมเม อสสสมาทานาธิฐานัน์ อิฐฐานปารมิต. การตั้งใจสมาทาน ไม่หวั่นไหว
ในธรรมอันไม่มีโทษ ชื่อว่า อิษฐานบารมี. (อฏฺฐ. ขุ. อธิษ. ๑๔/๕๕๑)

โพธิสมุภาเรสุ อิษฐานสกุขณา	มีการตั้งมั่นในโพธิสมภาร	เป็นลักษณะ
เตสํ ปฎิปกฺขาภิภาจรสา	มีอันตรอบงำข้าศึกของโพธิสมภารนั้น	เป็นกิจ
ตตฺถ อสสตาปชฺชูปฐาณา	มีการไม่หวั่นไหวในข้าศึกนั้น	เป็นผลปรากฏ
โพธิสมุภารปทฐาณา	มีโพธิสมภาร	เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๔. อรรถะและลักษณะที่ขุดูกกขของเมตตาทาบารมี

กรุณาพาโยสสุสปริคคหิโต โสภสสุส หิตสุขุปลัหาโร อตุถโต อพยาปาโท เมตตาทาปารมิตา.
การนำประ โยชนัสนุข ให้แกโลก กำหนดด้วยครามเป็นผู้นลาดในอุบายแห่งกรุณา โดยถึอครามไม่
พยาบาท เป็นเมตตาทาบารมี. (อฎฐจ. พุ. อริชา. ๑๔/๕๑๘)

เมตตชิตตขุติ มิชชตีติ เมตตาทา, สีนียุหตีติ อตุถโต. มิตเต ภาวา, มิตตสสุส วา เสา ปาตตีตีปี
เมตตาทา. ชีอว่า เมตตาทา เพราะอรรถว่า รักใคร่ อธิบายว่า ผู้อยื้อโย. ชีอว่า เมตตาทา เพราะ
ครามเชริณุเป็น ไปในมิตร หรืออครามเชริณุเป็น ไปต่อมิตร. (อฎฐจ. ปุญญสุตฺต พุ. ๒๓. ๔๕/๑๔๖)

หิตาการปวตตีสกุขณา

มิตรามเป็น ไปในอการเก็อกุล เป็นลักษณะ

หิตุปลัหารรสา, อามาตวิขยรสา วา

มิตนนำประ โยชนัสนุข เข้า ไป, หรือกำจัดครามอามาต เป็นกิจ

โสุมภาวปจฺจุปฏฐาณา

มิตรามสงบเย็น เป็นผลปรากฏ

สตุตมณาปภาวทสฺสนปทฏฐาณา

มิตนเห็นสัตัวเป็นที่รัก เป็นเหตุโกลสให้เกิด

๑๐. อรรถและลักษณะที่ขุดูกกของอุเบกขาบารมี

กรุณาปาย โภสสุลปริคคหิตา อหฺนยปฏิขวิทฺสํหี อฏฐาณีฎฺเฐสฺส สตฺตสฺงฺขาเรสฺส
สมบุปฺวตฺตติ อฺเปกฺขาปามิตา. การกำจัดความยินดีและความยินร้าย กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณา ความเป็น ไปสม่าเสมอ ในสัตว์และสังขารทั้งหลาย ทั้งที่
น่าปรารถนาและ ไม่น่าปรารถนา เป็นอุเบกขาบารมี. (อฏฺฐ. พุ. อภิธ. ๑๔/๕๑๔)

มชฺฌตฺตาทารบุปฺวตฺตติสกุชฌนา	มีความเป็น ไปในอาการเป็นกลาง	เป็นลักษณะ
สมภาวทสฺสํสรสํ	มีอันเห็นความเสมอกัน	เป็นกิจ
ปฏิขานฺหฺนยรูปสมบุปฺวตฺตติฎฐาณา	มีอันเข้าไปสงบความโกรธและยินดี	เป็นผลปรากฏ
กมฺมสฺสํกตาทปฺชฺชเวกฺขณปทฏฐาณา	มีการพิจารณากัมมัสสกตา	เป็นเหตุให้เกิด

ปฏิขขสัสมุขบวท

ธรรมทแสดงไดยาก

แสดะแหวงตลขดไดยแสดขยาก

อรรถและลักษณะของปฏิขขสัมปทา

ปชฺชยสามคฺคิ ปฏฺชฺช สํ สห ข ปชฺชยฺยุปฺปยุตฺตมฺเม อุปฺปาเทตฺติ ปฏฺชฺชสัมปฺปาโท.
ทมฺแห่งเหตุอันใด มีอริชชาเป็นต้นจนถึงชาติ ย่อมทำให้ผลธรรม มีสังขาร
เป็นต้น จนถึงอุปายาส เกิดขึ้นสม่ำเสมอพร้อมกัน โดยอาศัยความพร้อมเพรียง
แห่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเหตุอันนั้น ๆ เพราะเหตุอันนั้น ทมฺแห่งเหตุอันนั้น จึงชื่อว่า
ปฏิขขสัมปทา.

ปฏฺชฺช สํ สห ข อุปฺปชฺชติ เอตฺตฺมาติ ปฏฺชฺชสัมปฺปาโท. ผลธรรมมีสังขาร
เป็นต้น เมื่อได้อาศัยการประชุมพร้อมกันแห่งปัจจัยแล้ว ย่อมเกิดขึ้นสม่ำเสมอ
พร้อมเพรียงกัน เพราะอาศัยเหตุต่าง ๆ มีอริชชาเป็นต้น ฉะนั้น เหตุต่าง ๆ
มีอริชชาเป็นต้นเหล่านั้น จึงชื่อว่า ปฏิขขสัมปทา.

ลักษณะที่ขจัดภะของปฏิจจสมุปบาท

ชรามรณาที่นํ ปชุขยสกุขโน

มีการเป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลาย-
มีชรามรณะเป็นต้น เป็นลักษณะ

ทุกขานุพนุชนรโส

มีการผูกพันอยู่กับทุกข์ เป็นกิจ

กมุมคตปชุขปฐุธาโน

มีการเดินทางผิด เป็นผลปรากฏ

สยมปิ สปชุขยตฐา ตตฺตโน-

มีปัจจัยพิเศษของตน เป็นเหตุใกล้-

จเสสํปชุขยปทฐุธาโน

ให้เกิด เพราะแม้ตนเองก็มีปัจจัย

๑. อรรถและลักษณะของอริชชา

ขตุสขุขมฺ วิตติ ปากฏํ กุโรตตี วิชา. ธรรมชาติโดยอสมรู้แจ้งอริยสัจ ๔ และยอม
ทำอริยสัจ ๔ ให้ปรากฏ ฉะนั้น ธรรมชาติชั้น ชีวว่า วิชา. วิชา ปฏิปภุชาติ อวิชา.
ธรรมชาติใด เป็นไปตรงกันข้ามกับวิชา ฉะนั้น ธรรมชาติชั้น ชีวว่า อวิชา.

กายทุจริตเป็นต้น ชีวว่า อวิชฺฐิย์ (ธรรมชาติไม่ควรได้) เพราะอรรถว่า ไม่ควรบำเพ็ญ คือ
สิ่งที่ไม่ควรได้. ตํ อวิชฺฐิย์ วิชาตตีตํ อวิชา. ชีวว่า อวิชา เพราะอรรถว่า ย่อมได้สิ่งที่ไม่ควร
ได้ชั้น. กายสุจริตเป็นต้น ชีวว่า วิชาธิย์ (ธรรมชาติที่ควรได้) เพราะเป็นภาวะตรงกันข้ามกับกายทุจริต
เป็นต้นชั้น. ตํ วิชาธิย์ วิชาตตีตํ อวิชา. ชีวว่า อวิชา เพราะอรรถว่า ย่อมไม่ได้สิ่งที่ควรได้ชั้น.

ขณฺธานํ ราสฺสูจํ, ฮายตณานํ ฮายตณฺสูจํ, ธาตุนํ สฺสูณฺณฺสูจํ, สฺสูขานํ ตณฺสูจํ, ฮินฺสูทริยานํ
ฮธิปติยฺสูจํ ฮวิทิตํ กโรตตี อวิชา. ชีวว่า อวิชา เพราะอรรถว่า ย่อมกระทำไม่ให้อรู้แจ้งซึ่งอรรถ
คือ กองแห่งขันธ์ทั้งหลาย ซึ่งอรรถคืออภังคแห่งอายตนะทั้งหลาย ซึ่งอรรถคืออความว่างเปล่าแห่งธาตุ
ทั้งหลาย ซึ่งอรรถคืออความแท้จริงแห่งสัจจะทั้งหลาย ซึ่งอรรถคืออความเป็นฮธิบดีแห่งฮินฺสูทริย์ทั้งหลาย.

อหฺตวิริหิตเ สํสํเร สหฺพโยนิคตฺถววิญฺญานภูริตฺติสฺตฺตาวาเสสุ สฺตฺเต ชวํเปตฺติ อวิชฺชา.

ซึ่งว่า อวิชชา เพราะอรรถว่า ย่อมยังสัตว์ให้แล้วไปในสังสารวัฏไม่มีที่สุด คือ ในกำเริบ คติ
ภพ วิญญานฐิตีและสังตาวาส.

ปรมตฺถโต อวิชฺชมาเนสุ อิตฺถิปฺริสาทิสฺสุ ชวตฺติ, วิชฺชามาเนสุปิ ขนฺธาทิสฺสุ น ชวตฺติ อวิชฺชา.

ซึ่งว่า อวิชชา เพราะอรรถว่า ย่อมแล้วไปในหญิงชายเป็นต้นอันไม่มีอยู่โดยปรมาตถ์ ย่อมไม่
แล้วไปในธรรมมีตัวตนเป็นต้น แม้เป็นของอันมีอยู่.

อปิฉ จกฺขฺวิญฺญานาทีนํ วตฺถารมฺมณปฺปฏิชฺชสมฺบุปปาท ปฺปฏิชฺชสมฺบุปปนฺฐานํ ธมฺมานํ ฉาทนฺโตปิ อวิชฺชา.

อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งว่า อวิชชา แม้เพราะปกปิดธรรมซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้นแห่งปฏิชชสมบุปบาท
ด้วยอำนาจวัตถุและอารมณ์มีจักขุวิญญานเป็นต้น.

อญฺญาณสกฺขณฺนา

มิตฺตวามไมฺรฺ

เป็นสํกษณะ

สมฺโมหนฺรสา

มิตฺตวามทฺลนฺ

เป็นภิกข

ฉาทนฺปจฺจุปฺภูจฺจาณา

มีฉนฺปกฺปิดสฺภาพวารมณฺ

เป็นผลปราภว

อาสวปทฺภูจฺจาณา

มีอาสวระ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒. ธรรมและลักษณะของสังขาร

สังขตํ อภิสงฺขโรหฺตุตฺติ สงฺขารํ. ธรรมเหล่าใด ย่อมปรุงแต่งอย่างยิ่งซึ่งสังขตธรรม ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สังขาร. สังขตํ กายาวจิมฺมโณกมฺมํ อภิสงฺขโรหฺตุตฺติ เหตุเทหิตฺติ สงฺขารํ. สัตว์ทั้งหลายย่อมปรุงแต่งกายกรรม วจกรรม มโนกรรม ที่เป็นสังขตธรรมด้วยเจตนาเหล่านั้น ฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุปรุงแต่งเหล่านั้น ชื่อว่า สังขาร.

อตุตฺตโน สนฺตทานํ ปุณาตฺติ โสเธตฺติ ปุณฺณํ. ธรรมชาติใดย่อมชำระชั้นสูงสุดตามของตนให้สะอาด ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า บุญ. ข ปุณฺณํ อปฺปณฺณํ. ธรรมชาติใดเป็นปฏิปักษ์ต่อบุญ ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อบุญ คือ บาป. ข อธิญฺชติ อธิญฺชํ. อธิญฺชํเยว อานฺเณญฺชํ. ธรรมชาติใด เป็นสภาพที่ตั้งมั่น ไม่ทรนไนใจ ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อธิญฺชชะ. ธรรมชาติที่ตั้งมั่น ไม่ทรนไนใจนั้นแหละ ชื่อว่า อานฺเณญฺชะ. ปุณฺณญฺจ ตํ อภิสงฺขารโ ชชาติ ปุณฺณาภิสงฺขารโ. สภาพใดเป็นบุญด้วย เป็นสภาพปรุงแต่งอย่างยิ่งด้วย ฉะนั้น สภาพธรรมนั้น ชื่อว่า ปุณฺณาภิสงฺขาร. อปฺปณฺณญฺจ ตํ อภิสงฺขารโ ชชาติ อปฺปณฺณาภิสงฺขารโ. สภาพใดเป็นบาปด้วย เป็นสภาพปรุงแต่งอย่างยิ่งด้วย ฉะนั้น สภาพธรรมนั้น ชื่อว่า อปฺปณฺณาภิสงฺขาร. อานฺเณญฺชญฺจ ตํ อภิสงฺขารโ ชชาติ อานฺเณญาภิสงฺขารโ. สภาพใดตั้งมั่น ไม่ทรนไนใจด้วย เป็นสภาพปรุงแต่งอย่างยิ่งด้วย ฉะนั้น สภาพธรรมนั้นชื่อว่า อานฺเณญาภิสงฺขาร.

อภิสงฺขรณสกฺขณฺหา

มีการปรุงแต่ง

เป็นลักษณะ

อายุหฺนฺรสา

มีการชวณชวาย

เป็นกิจ

เจตนาปฺชฺชุปฺภูตฺตา

มีเจตนา

เป็นผลปรากฏ

อวิชฺชาปทฺฐาณา

มีอวิชชา

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓. อรรถะและลักษณะของวิญญาณ

วิชาชาติวิญญาณ ชื่อว่า วิญญาณ เพราะอรรถว่า ย่อมรู้แจ้ง คือ รู้พิเศษต่างจากสัญญาและปัญญา

วิชาขณสกุขณ

มีการรู้แจ้งอารมณ์ เป็นลักษณะ

บุพพหุคมารส

มีสภาพถึงก่อกน เป็นกิจ

ปฐิสฺขุธิปจฺจุปฏฺฐาณ

มีปฐิสฺขุธิ เป็นผลปรากฏ

สังฺขารปทฺฐาณ

มีสังฺขาร เป็นเหตุไกสให้เกิด

จตุตถารมฺมณปทฺฐาณ จา

หรือมีจิตฺตและอารมณ์ เป็นเหตุไกสให้เกิด

๔. อรรถะและลักษณะของนาม-รูป

ชารมฺมณเณ นมตฺตี นามํ.

ชื่อว่า นาม เพราะอรรถว่า ย่อมผสมไปในชารมณ.

นมขลกุชณํ

มีการผสมไป

เป็นลักษณะ

สุมฺปโยทรสํ

มีการประกอบพร้อมกัน

เป็นกิจ

อวิฉิพฺ โภคปชฺชุปฺภูธาณํ

มีการไม่แยกจากจิต

เป็นผลปรากฏ

วิณฺณานปทฺภูธาณํ

มีวิณฺณาน

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

สีตฺตฺนุหาทวิโรธิปชฺชเยหิ

รูปตฺตี รูปํ.

ชื่อว่า รูป เพราะอรรถว่า ย่อมแตกสลาย-

เพราะปัจจัยที่เป็นปฏิปักษ์

มีความร้องขความเย็นเป็นต้น.

รูปฺปขลกุชณํ

มีการแปรปรวน

เป็นลักษณะ

วิภินฺนรสํ

มีการกระจัดกระจาย

เป็นกิจ

อหฺยวาทปชฺชุปฺภูธาณํ

มีการเป็นอหฺยวาทธรรม

เป็นผลปรากฏ

วิณฺณานปทฺภูธาณํ

มีวิณฺณาน

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๕. อรรถและลักษณะของสัพพายตนะ

อาเย ตโนติ อายตมฺจ นยตีติ อายตมฺ. ชื่อว่า อายตนะ เพราะอรรถว่า ย่อมแผ่ไปซึ่งกาย (นามรูป) อันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์. อายตํ สฬสารวณฺณํ นยตีติ อายตมฺ. ชื่อว่า อายตนะ เพราะอรรถว่า ย่อมนำไปสู่วิณฺณสฬสารอันยัตถา.

อายตนสกุขมฺ

มีอันทำวิญญะให้ยาวนาน

เป็นลักษณะ

ทสฺสณาทิสํ

มีการเห็นเป็นต้น

เป็นกิจ

จตุตฺถวารภาวปจฺจุปฺภูจามฺ

มีควาเป็นวัตถุและทวาร

เป็นผลปรากฏ

นามรูปปทฺภูจามฺ

มีนามรูป

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๖.-๗. อรรถะและลักษณะของผัสสะ - เวทนา

อารมณ์ ผุสตีติ ผุสโส. ชื่อว่า ผัสสะ เพราะอรรถว่า ย่อมถูกต้องคือกระทบอารมณ์.

ผุสฺสขลกุชโณ มีการกระทบอารมณ์ เป็นลักษณะ

สงฺฆฏฺฐนฺรโส มีการประสานอารมณ์กับจิต เป็นกิจ

สงฺคตฺตฺปชฺชูปฏฺฐาโน มีการไม่แยกจากจิต เป็นผลปรากฏ

สพฺพายตนปทฏฺฐาโน มีอายตนะ ๖ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

เวทยตีติ เวทนา. ธรรมชาติใด ย่อมเสวยอารมณ์ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เวทนา.

อญฺภาวขลกุชณา มีการเสวยอารมณ์ เป็นลักษณะ

วิสฺขรฺสสมฺโภาครสา มีการสั่งเสพรสอารมณ์ เป็นกิจ

สุขทุคฺคปชฺชูปฏฺฐาณา มีสุขและทุกข์ เป็นผลปรากฏ

ผุสฺสปทฏฺฐาณา มีผัสสะ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๘. อรรถและลักษณะของตัณหา

วตฺตูกามํ ปริตฺตฺสฺสตีติ ตณฺหา. ชื่อว่า ตัณหา เพราะอรรถว่า ย่อมทะยาน
อยาก คือ ติดใจซึ่งวตฺตูกาม. วตฺตูกามํ ตฺตฺสฺสขฺติ ปริตฺตฺสฺสตีติ สํตฺตฺตา
เจตฺตยาตี ตณฺหา. สัตว์ทั้งหลายย่อมยินดีติดใจซึ่งวตฺตูกามด้วยธรรมชาตินั้น
เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ตัณหา.

เหตุสกุขณา	มีควาามเป็นเหตุ	เป็นลักษณะ
อภินนุทนรสา	มีควาามเพสิดเพสิดนยั้ง	เป็นกิจ
อติตฺตภาวปชฺชูปฏฺฐาณา	มีการไม่จ้มในอารมณ	เป็นผลปรากฏ
เวทณาปทฏฺฐาณา	มีเวทณา	เป็นเหตุไกลให้เกิด

๔. ธรรมะและลักษณะของอุปาทาน

อุปาทิยัตติ อุปาทานํ ชื่อว่า อุปาทาน เพราะธรรมว่า เข้าไปยึดมั่น.

ภุสํ อาทิยนฺตุ สมฺมจฺจคฺคํ คยฺหนฺตุตฺติ อุปาทานานิ ธรรมเหล่านี้ ย่อมยึด
ถืออย่างแรงกล้า คือ ยึดไว้ไม่ปล่อย ฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า อุปาทาน.

คหณสกฺขณํ

มีการยึดไว้ เป็นลักษณะ

สมฺมจฺจนฺรตํ

มีการไม่ปล่อย เป็นกิจ

ตณฺหาทพิหตฺตทิกฺขิปปชฺชูปฺปฏฺฐาณํ

มีต้นเหตุที่มีกำลังและอึดติดทิกฺขิ เป็นผลปรากฏ

ตณฺหาปทฏฺฐาณํ

มีต้นเหตุ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๑๐๐. อรรถและลักษณะของกรรมภาพ-อุปปีตติภาพ

ภาตติ ภาวยติ ชาติ ภาโว. ชื่อว่า ภาพ เพราะอรรถว่า ย่อมเป็นและย่อมให้เป็น.

ภาตติ เหตุสมภาตติ ภาโว. กัมมเมว ภาโว กัมมภาโว. ผลย่อมเกิดเพราะชาติยธรรมนั้น
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ภาพ. กรรมนั้นแหละเป็นเหตุให้เกิดผล ฉะนั้น จึงชื่อว่า กัมมภาพ.

อุปปชชัตติ อุปปตฺตติ. ภาตติ ภาโว. ธรรมใด ย่อมอุปบัติในภาพใหม่ ฉะนั้น ธรรมนั้น
ชื่อว่า อุปปีตติ. ธรรมใด ย่อมเกิดขึ้นเพราะชาติเหตุ ฉะนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า ภาพ.

อุปปตฺตติ ข สา ภาโว ชาติ อุปปตฺตติภาโว. ธรรมใด เข้าไปเกิดในภาพใหม่ด้วย
เกิดขึ้นเพราะชาติกรรมด้วย ฉะนั้น ธรรมนั้นจึงชื่อว่า อุปปีตติภาพ.

กัมมกัมมผลลกุชโณ

มีกรรมและผลของกรรม เป็นลักษณะ

ภาวนภาวนรโส

มีการทำให้เกิด, ความเกิดขึ้น เป็นกิจ

กุสฺสากุสฺสาพฺยาภตฺตปชฺชูปฺภูธา โณ

มีความเป็นกุศล อกุศล อภิพยากตะ เป็นผลปรากฏ

อุปาทานปทฺฐธา โณ

มีอุปาทาน เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๑. อรรถและลักษณะของชาติ

ชนม์ ชาติ. ความเกิด ชื่อว่า ชาติ. ชายชาติ ปาตุภาชาติ ธมฺมา เหตุยาติ ชาติ. สังฆารธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏเกิดขึ้นโดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการปรากฏเกิดขึ้นของสังฆารธรรมนั้น ชื่อว่า ชาติ.

ตตฺถ ตตฺถ ภาเว ปฐมภาณีพุพตฺติสกุขณา
นฺนิยฺยาตตฺตฺรสา
จตฺตภาโต จิตฺ จุญฺญชฺชนปจฺจ
ทุกฺขวิจิตฺตตฺตฺตปาปจฺจ
สุปฺพิตฺตนาจฺจ

มีการเกิดขึ้นครั้งแรกในภพนั้น ๆ เป็นลักษณะ
มีการมอบให้ เป็นกิจ
มีการจากภพอดีตมาไหลขึ้นในภพนี้ เป็นผล
หรือมีสภาพที่เต็มไปด้วยทุกข์ เป็นผลปรากฏ
มีนามรูปที่เกิดขึ้นครั้งแรก เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๑๓. ธรรมะและลักษณะของชรา-มรณะ

ชรณํ ชรา. ความแก่ (ความคร่ำคร่า) ชื่อว่า ชรา. **ชรฺมฺหฺติ ชินฺณภาวํ คชฺฉมฺหฺติ เอตายาติ ชรา.** สังขารธรรมทั้งหลายย่อมเข้าถึงความแก่ โดยธรรมชาติขั้น ๓ ขั้น ๓ ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเข้าถึงความแก่ของสังขารธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า ชรา.

ขลุปริปปากสกุขณา

มีความแก่แห่งขั้นธ

เป็นลักษณะ

มรณูปนฺยฆรสา

มีการนำเข้า ไปหาความตาย

เป็นกิจ

โยพฺพฆจฺฉินาสปจฺจฺจฺปฏฺฐาณา

มีความพินาศแห่งวัยหนุ่มสาว

เป็นผลปรากฏ

ปฺริปจฺจฺจฺมาณฺรฺูปปทฺฐาณา

มีรูปที่กำลังแก่

เป็นเหตุไกลให้เกิด

มรฺยเต มรณํ. ความตาย ชื่อว่า มรณะ. **มรฺมฺหฺติ สฺตฺตฺตา เอตฺเตนาติ มรณํ.** สัตว์ทั้งหลายย่อมตายโดยอาศัยธรรมชาติขั้น ๓ ขั้น ๓ ธรรมชาติเป็นเหตุแห่งการตายของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า มรณะ.

ชฺตฺตฺตฺสกุขณํ

มีการเคลื่อนจากภพ

เป็นลักษณะ

จโยครสํ

มีการพรากไป

เป็นกิจ

จิปฺปฺจฺจฺจฺมาณฺรฺูปปทฺฐาณํ

มีการไม่อยู่ในภพเก่า

เป็นผลปรากฏ

ปฺริกฺขฺชฺมาณฺรฺูปปทฺฐาณํ

มีนามรูปที่กำลังดับ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

อรรถะและลักษณะของความโลภ

โลภขันธ์ โลภะ

ความเศร้าโศก ชื่อว่า โลภะ

โลภขันธ์ ขิตุตปริพินท์ ทรุขขันธ์ เอตณาติ โลภะ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าโศก
เข้าถึงความเดือดร้อนแห่งจิต โดยอาศัยกรรมชาติชั้น ๓ ชั้น ๓ กรรมชาติที่เป็น
เหตุแห่งความเศร้าโศก เดือดร้อนของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า โลภะ

อหุโต นิชฌายนสกฺขโณ

มีการเพาไห้ภายใน เป็นลักษณะ

เจตโส ปรินิชฌายนรโส

มีการเพารนใจ เป็นกิจ

อหุ โลภนปชฺชุปฏฺฐาโน

มีความโลภเนื่อง ๆ เป็นผลปรากฏ

โทสขิตุตฺตูปาทปฏฺฐาโน

มีโทสขิตุตฺตูปาท เป็นเหตุให้เกิด

อรรถและลักษณะของปริเทวะ

ปริเทวนํ ปริเทโว. การร้องไห้คร่ำครวญ ชื่อว่า ปริเทวะ.

ตํ ตํ ปวตฺตํ ปริกิตฺตเตตฺตวา เทวตฺตํ กตฺตตฺตํ เอเตตฺตํ ปริเทโว. สัตว์ทั้งหลาย
รำพันถึงเรื่องราวต่าง ๆ แล้วร้องไห้โดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาติ
ที่เป็นเหตุแห่งการรำพัน ร้องไห้ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า ปริเทวะ.

สาสบุปฺปสกุขโน

มีการพิโรธรำ เป็นลักษณะ

กุณฺโฑสฺสปริกิตฺตตฺตโน

มีการรำพันถึงคุณและโทษ เป็นกิจ

สมฺภมฺปชฺชูปฺภูธาโน

มีความรุ่งเรืองไม่ตั้งมั่น เป็นผลปรากฏ

โทสจิตฺตชมฺหาภูตฺตปฺภูธาโน มีมหาภูตรูปที่เกิดจากโทสมุสจิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

อรรถณะและลักษณะของทุกขกาย

ทุกขยत्ติ ทุกข์ ชื่อว่า ทุกข์ เพราะอรรถว่า ทำให้ลำบาก อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทุกข์ เพราะอรรถว่า ย่อมขาด ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งอุปาทะและจิตฺติ.

ทุกขุฉิตฺ ทุตฺวา กายิกสุขํ ขณตฺติ ทุกข์ **ทุกขมฺมุติ วา ทุกข์** ธรรมชาติใด เป็นสภาพที่ นำเกลียดและขาดเสียซึ่งความสุข ฉะฉັນ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ทุกข์ หรือ สัตว์ทั้งหลาย ย่อมอดทน ได้ยากต่อเวทนาใด ฉะฉັນ เวทนานั้นชื่อว่า ทุกข์.

กายปฏิบัติพิณสกฺขณํ, มีการเบียดเบียนกาย เป็นลักษณะ,

อณฺเฏจ โฝฏฺจ พุพฺพาดฺภูวณสกฺขณํ วา หรือ มีการเสวยโฝฏฺจฺพิพะที่ไม่ดี เป็นลักษณะ

ทฺบุปฺปณฺณานํ โทมนฺสุสฺสกรณฺรสนํ มีการทำให้เกิดโทมนฺสุสแก่ผู้มีปัญญาทราม เป็นกิจ

กายิกาพาธปฺจฺจุปฺภูจฺจานํ มีอาพาธทางกาย เป็นผลปรากฏ

กายปฺสาทปฺทฺภูจฺจานํ มีกายปสาทรูป เป็นเหตุไกลทำให้เกิด

อรรถะและลักษณะของ โทมัส-ฮูบาส

ทอมัส ฮาโจ โทมัส ภาวะแห่งใจที่ไม่ดี ชื่อว่า โทมัส.

จิตตปีฬลกุขณ,

มีการเบียดเบียนจิต

เป็นลักษณะ

มโนจิฆาตรส

มีการทรมานใจ

เป็นกิจ

มาฆสัพพาธิปชฺชุปฏฺฐาณ

มีการไม่สบายใจ

เป็นผลปรากฏ

หทยวตฺตูปฏฺฐาณ

มีหทัยวตฺต

เป็นเหตุไกลให้เกิด

ภูโส ฮายาโส ฮูบายาโส.

ความคับแค้นใจอย่างมาก (ลำบากใจอย่างหนัก) ชื่อว่า ฮูบายา.

จิตตปริททลกุขโน

มีการเพาจิตอย่างหนัก

เป็นลักษณะ

ฉิตฺตฺตฺนฺนโรโส

มีการทอดถอนใจ

เป็นกิจ

จิสาทปชฺชุปฏฺฐาโน

มีการขาดกำลังกายใจ

เป็นผลปรากฏ

หทยวตฺตูปฏฺฐาโน

มีหทัยวตฺต

เป็นเหตุไกลให้เกิด

ลักษณะของอัปปิเยหีสัมปโยคทุกข์ ปิเยหิวิปปโยคทุกข์ ยัมปิจฉังนสภตัตัมปิทุกข์

ฉนฺนิฏฺฐสโมธานฺนลกุขโน

มีการประชุมลงซึ่งสิ่งไม่ชำปรารถนา

เป็นลักษณะ

จิตฺตวิฆาตกรรมรโส

มีการทำความพิฆาตจิต

เป็นกิจ

ฉนฺตฺตถวารปจฺจุปฺปฏฺฐาโน

มีภาวะที่ไร้ประโยชน์

เป็นผลปรากฏ

ชาติปทฺฐาโน

มีชาติ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

ฉิฏฺฐาตฺตฺตวิโยคลกุขโน

มีการพลัดพรากจากวัตถุที่ชำปรารถนา

เป็นลักษณะ

โสภุปฺปาทฆรโส

มีการให้เกิดขึ้นแห่งความโศก

เป็นกิจ

พฺยูสาสนปจฺจุปฺปฏฺฐาโน

มีความฉิบหาย

เป็นผลปรากฏ

ชาติปทฺฐาโน

มีชาติ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

ฉสพฺภนฺนเมฆวตฺตฺตฉิฏฺฐนลกุขณา

มีความอยากได้ในวัตถุที่ไม่พึงได้

เป็นลักษณะ

ตปฺปฺริเยสฺนรสา

มีการแสวงหาสิ่งนั้น

เป็นกิจ

เตสํ ฉปฺปตฺตฺตปจฺจุปฺปฏฺฐาณา

มีความไม่สำเร็จแห่งสิ่งเหล่านั้น

เป็นผลปรากฏ

ชาติปทฺฐาณา

มีชาติ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

สรีรยศาสตร์ ๑

ธรรมชาติที่แสดงได้ยาก

และะแห่งตลสดได้แสดงยาก

อรรถและลักษณะที่ขตกกะของอริยสัจ ๔

ยสุมา ปเนตานุ พุทธาทโย อริยา ปฏิวิชฺฌนฺติ, ตสุมา อริยสฺสุชานตี รุชฺชนฺติ.
ก็เพราะพระอริยะทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมแทงตลอดอริยจะเหล่านี้ ฉะนั้น
สัจจะเหล่านี้ จึงตรัสเรียกว่า อริยสัจจะ.

อปีช อริยสุสฺ สชฺชานตีปิ อริยสฺสุชานี. อีกอย่างหนึ่ง ชี้ว่า อริยสัจ เพราะอรรถว่า
เป็นสัจจะของพระอริยะ ดังนี้บ้าง. อถวา เอเตสํ อภิสัมพุทธตฺตา อริยภาวสีหุติโตปิ
อริยสฺสุชานี. อีกอย่างหนึ่ง ชี้ว่า อริยสัจ เพราะความที่อริยสัจเหล่านี้ อันพระอริยะ
ตรัสรู้แล้วบ้าง เพราะความสำเร็จโดยความเป็นอริยะบ้าง.

อปีช โข ปน อริยานี สชฺชานตีปิ อริยสฺสุชานี. อีกอย่างหนึ่งแล ชี้ว่า อริยสัจ
แม้เพราะอรรถว่า เป็นสัจจะอันประเสริฐ. อริยานีติ อตานิ อวิตถานี อวิสํวาทกานีตฺถยตฺโถ.
คำว่า อริยะนี้ มีอธิบายว่า เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นของคลาดเคลื่อน.

๑. จรรณะและลักษณะของทุกขจริยสังข

อิธ ทู อิติ อัย สทโท กุฉิเต ทิสฺสตี. ชํ สทโท ปน ตฺตฺตฺเต. ในบทว่า ทุกฺขํ นี
คัพพทํว ทู นี ยํมแสดงความน่าเกลียด. ส่วนคัพพทํว ชํ ยํมปรากฏในความว่างเปล่า.
ปฐมสังขํ กุฉิตํ อเนกูปททวาริฏฺฐานโต, ก็สังขะที่ ๑ นี้ ชีวว่า กุฉิตํ - น่าเกลียด
เพราะเป็นที่ตั้งแห่งอุปัทวะมิใช่ย่อย. ตฺตฺตฺเต พาลชนปริกูปิตฺตฺตฺตฺตฺตภาววิริทโต. ชีวว่า
ตฺตฺตฺเต - ว่างเปล่า เพราะเว้นจากความยุ่งยั้ง ความงาม ความสุขและความเป็นอัตโนมัติ
ที่ชนพาลติดกัน. ตสฺมา กุฉิตตฺตฺตา จ ตฺตฺตฺตฺตา จ ทุกฺขนฺตฺติ วุชฺชตี. เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ทุกฺขํ เพราะเป็นของน่าเกลียด และเป็นของว่างเปล่า.

พาลนลกฺขณํ

มีการเบียดเบียน

เป็นลักษณะ

สฺนฺตฺตาปนฺรสี

มีการให้เร่าร้อน

เป็นกิจ

ปวตฺตฺติปชฺชูปฏฺฐานํ

มีความเป็นไป

เป็นผลปรากฏ

สมฺมทฺยปฏฺฐานํ

มีสมุทัย

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๓. อรรถและลักษณะของสมุทัยจริยสังข

สังขิตติ อหยม สหุโท สโยคํ ทีเปติ. คัพทวํ สังขํ ฐึ ในคํวํ สมุทญํ ฐึ ย่อมแสดง
การประกอบพร้อม. อหุ อติ อหยม สหุโท อรูปตติ ทีเปติ. คัพทวํ อหุ ฐึ ย่อมแสดงความเกิดขึ้น.

อหุ สหุโท ปน การณํ ทีเปติ. สวณคัพทวํ อหุ ย่อมแสดงถึงเหตุ. อิทมชาปี
หุตติยสังขจํ อวเสสปหุจยสมาโยเค สติ ทุกุขสุสูปตติการณํ. ก็เมื่อมีการประกอบด้วยปัจจัยที่เหลือ
สังขจะที่ ๒ แม้นี้ ก็เป็นเหตุคืออาการเกิดขึ้นแห่งทุกข์. อติ ทุกุขสุส สโยเค อรูปตติการณตตทา
ทุกุขสมุทญนตติ วุจจติ. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ทุกุขสมุทญํ เพราะความที่
สังขจะที่ ๒ นี้ เป็นเหตุเกิดในการประกอบแห่งทุกข์.

ปภาวสกุขณํ	มีเหตุเป็นแดนเกิด	เป็นลักษณะ
อหุปหุจเจทการณรสํ	มีการไม่เข้าไปตัด	เป็นกิจ
ปสิโพธปหุจอุปภูฐานํ	มีความกังวล	เป็นผลปรากฏ
ทุกุขปทภูฐานํ	มีทุกข์	เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

๓. จรรณะและลักษณะของนิวโรคกรียสัจ

ตติยสัญชํ ปณ ยสุมา นฺนิ สทฺโท อภาวํ, โรธ สทฺโท จ ชารกํ ทีเปติ. อนึ่ง สัจจะที่ ๓ เพราะศัพท์ว่า นฺนิ ย่อมแสดงความเป็นไม่มี และศัพท์ว่า โรธ ย่อมแสดงถึงผู้ท่องเที่ยว. ตสุมา อภาโว เหตุถ สํสารชารกสงฺฆาตสุสํ ทุกฺขโรธสุสํ สทฺพคตฺติสฺสนฺนตฺตา. เพราะฉะนั้น ในสัจจะที่ ๓ นี้ จึงได้แก่ความเป็นไม่มีการท่องเที่ยวไปแห่งทุกข์ กล่าวคือ การท่องเที่ยวไปในสังสาร เพราะว่างจากคติทั้งปวง.

สมธิตเต วา ตสุมี สํสารชารกสงฺฆาตสุสํ ทุกฺขนิวโรธสุสํ อภาโว โทติ ตปฺปฎิปกฺขตฺตาปิ ทุกฺขนิวโรธฺชุตฺติ รุชฺชุตฺติ. อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระโยคาวจรบรรลุสัจจะที่ ๓ นั้นแล้ว ความเป็นไม่มีการท่องเที่ยวไปแห่งทุกข์ กล่าวคือ การท่องเที่ยวไปในสังสาร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทุกฺขนิวโรธํ เพราะเป็นปฏิปักษ์ ต่อการท่องเที่ยวไปนั้น. ทุกฺขสุสํ วา อนฺนุปฺปาตนิวโรธปฺชฺชยตฺตา ทุกฺขนิวโรธฺชุตฺติ. อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า ทุกฺขนิวโรธ เพราะเป็นปัจจัยแก่ความเป็นไม่มีเกิด คือ ความดับสนิทแห่งทุกข์.

สขุติสกุขณํ	มีความสงบ	เป็นลักษณะ	(อภฺจ. อภฺ.อ. ๑๗/๒๙๕)
จจฺจฺติรลํ	มีการไม่เคลื่อน	เป็นกิจ	
อนฺนิมิตฺตปฺชฺชฺชูปฏฺฐาณํ	มีการไม่มีนิमित	เป็นผลปรากฏ	
จปทฏฺฐาณํ	ไม่มี	เหตุไกลให้เกิด	
มคฺคตฺสํปฺปาปกเหตุ	มีบรรค	เป็นเหตุให้ถึง	

๔. อรรถและลักษณะของมรรคจริยสังข

ขตุตถสังขขั ปน ยสุมา เจตํ ทุกฺขฉิโรธํ คชฺชติ อารมฺมณเสณ ตทภิมขีภุตตฺตา,
ปฺปิตทา จ โทติ ทุกฺขฉิโรธปฺปตฺติยา, ตสุมา ทุกฺขฉิโรธคามินิปฺปิตทาติ วุชฺชติ.

อนึ่ง สังขะที่ ๔ นี้ ย่อมดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ เพราะมุ่งหน้าต่อพระนิพพานชั้น
ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์และเป็นปฏิบัติ เพื่อถึงความดับทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า
ทุกขฉิโรธคามินิปฏิบัติ.

(อภฺจ. อภฺ. ๕. ๑๗/๒๙๕)

นิยฺยานสกฺขณํ

มีการเป็นยานนำออก

เป็นลักษณะ

ภิสเสปฺปทาณกรณฺรสัง

มีการทำการสะภิสเส

เป็นกิจ

วฺภูจฺจานปจฺจุปฺภูจฺจานํ

มีการออก

เป็นผลปรากฏ

ฉิโรธปทฺภูจฺจานํ

มีฉิโรธ

เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

กมฺมํ อภกณฺหํ อสฺสํภกํ

อภกณฺหํ อสฺสํภกํวิปากํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ

กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำ ไม่ขาว
ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

(ได้แก่ โทณฉนฺตํ ๗ และ อธิษณฺตมฺ ๑๖)

อรรถะและลักษณะที่ขุดกาะของโพชฌงค์ ๗

ภณภูเรน โพชฌงฺกา.

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะอรรถว่าอะไร ?

โพธาย สํวตฺตชฺฐีติ โพชฌงฺกา.

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะเป็น ไปเพื่อตรัสรู้

พฺุชฌชฺฐีติ โพชฌงฺกา.

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะย่อมตรัสรู้

ชฌพฺุชฌชฺฐีติ โพชฌงฺกา.

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะตรัสรู้ไปตามลำดับ

ปฏฺิพฺุชฌชฺฐีติ โพชฌงฺกา

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะตรัสรู้เฉพาะ

สํพฺุชฌชฺฐีติ โพชฌงฺกา

ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะตรัสรู้พร้อม

ปสฺตฺุโถ สฺุชฺุโรวา โพชฌงฺุโถ สํพฺุชฌงฺุโถ

องค์แห่งความตรัสรู้อันประเสริฐด้วย ดีงามด้วย จึงชื่อว่า สัมโพชฌงค์

๑. อรรถและลักษณะของสติสัมโพชฌงค์

สรณภูเวณ สติ

ชื่อว่า สติ เพราะอรรถว่า ระลึกได้

อุปฐาณสกฺขณฺมา

มีการทำให้ปรากฏ เป็นลักษณะ

อปีสาปณสกฺขณฺมา จา

หรือมีการไม่เสอะเสีงน เป็นลักษณะ

อสมฺโมสณฺรสา

มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ

โทยราภิมุขีภาวปชฺฐุชานา

มีอันมุ่งหน้าต่ออารมณ์ เป็นผลปรากฏ

อิรสนฺณวาททฐุชานา

มีสัญญาที่มั่นคง เป็นเหตุไกลให้เกิด

๒๓. อรรถและลักษณะของธัมมวิจัยสัมพันธ์โพชฌงค์

ขลุ่สขุขลุมเม วิฉินตีติ ธมฺมวิจโย.

ชื่อว่า ธรรมวิชยะ เพราะค้นหาสัจธรรม ๔

ปัจจัยสกุขโณ

มีการเสือกเฟ้น

เป็นลักษณะ

โองาสนฺรโส

มีการส่องสว่าง

เป็นกิจ

อสมฺโมหปชฺชุปฏฺฐาโน

มีตรามไม่หลง

เป็นผลปรากฏ

สมาธิปฏฺฐาโน

มีสมาธิ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

๓. อรรถะและลักษณะของจริยสัมโพชฌงค์

วิรภาวโต วิธินา อีรยิตพฺพโต ข จิริยํ

ซึ่งว่า จิริยะ เพราะภาวะแห่งความกล้าและดำเนินไปตามวิธี

ปคฺคทณฺสลกฺขณํ

มีการประคองไว้ เป็นลักษณะ

อฺปตฺตมฺภนฺนรํ

มีอันต่ำขุ่นไว้ เป็นกิจ

อโนสึทณฺปชฺชุปฺภูทณฺ

มีการไม่ย่อท้อขุ่น เป็นผลปรากฏ

สํเวคปทฺภูทณฺ

มีความสลดใจ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๔ อรรถและลักษณะของปีติสัมโพชฌนค

ปีณยตีติ ปีติ

ชื่อว่า ปีติ เพราะฉิมเอิบ

พรณสกฺขณฯ ตฺถุฉิสกฺขณฯ จา
กายฉิตฺตานํ ปีณนรสา
เตสํเยว โสทคฺคยปชฺชูปฺภูจฺจาณา
เสสํชนฺธตฺตยปทฺภูจฺจาณา

มีการแผ่ชานไป หรือมีความยินดี เป็นลักษณะ
มีการทำกายและจิตให้เอิบฉิม เป็นกิจ
มีการทำกายและจิตนั้นแหละให้ฟูขึ้น เป็นผลฯ
มีนามขันธ์ ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุไกลให้เกิด

๕ อรรถและลักษณะของปัสสัทธิสัมโพชฌมกั

กายจิตตทรณุปสูสมุภนโต ปสูสัทธิ.

ชื่อว่า ปัสสัทธิ เพราะระงับความกระวนกระวายแห่งกายและจิต.

อุปสมตกุขณา มีตวามสงบ เป็นลักษณะ

กายจิตตทรณมทุทนรสา มีการขำยั้ความกระวนกระวายกายและจิต เป็นกิจ

กายจิตตตान์ สปริพนุ- มีตวามเย็น อันเกิดจากตวามไม่ดิ้นรนแห่ง-

ทนสีติการปชุปฏฐานา กายและจิต เป็นผลปรากฏ

กายจิตตปทฐฐานา มีนามกายและจิต เป็นเหตุไกลให้เกิด

๖. อรรถและลักษณะของสมาธิสัมโพชฌังค

สมาธานโต สมาธิ

ชื่อว่า สมาธิ เพราะความตั้งมั่น

จวิเขปสกุขโณ

มีควาไม่ฟุ้งซ่าน เป็นลักษณะ

จวิสารสกุขโณ วา

หรือมีการไม่ซ่านออก เป็นลักษณะ

จิตฺตเจตสิกานํ สมฺปิณฺฑทฺนฺรโส

มีการรวบรวมจิตเจตสิกไว้ เป็นกิจ

จิตฺตภูตฺติปจฺจุปฺภูธาโน

มีการตั้งอยู่แห่งจิต เป็นผลปรากฏ

สุขปทฺภูธาโน

มีความสุข เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ลักษณะที่ขุดูกะของไตรสิกขา, อรรถและลักษณะของศีล

สังฆกุเรณ สีลํ ชื่อว่า ศีล เพราะอรรถว่า เป็นศีลนะ

ศีลนะแบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑. สมาธานํ - ตั้งไว้ด้วยดีซึ่งกายวาจา ไม่ให้กระจัดกระจาย

๒. อุปธารณํ - เข้าไปทรงไว้, รองรับ, เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

ศีลขสกุขณํ

มีศีลนะ คือ สมาธานํและอุปธารณํ เป็นลักษณะ

ทูลุสีสุยวิทูลุสัณรลํ

มีการกำจัดความทูลุส

เป็นกิชจรล

อณวชุชรลํ วา

หรือมีความไม่มีโทษ

เป็นลัมปิตตริล

โลเชยยุยปชุชฎฐานํ

มีความสะอาด

เป็นผลปราภฎ

ทิลโรตตุตปุปปทฎฐานํ

มีทริและโอตตัมปะ

เป็นเหตุไกลให้เกิด

อรรถและลักษณะของสมาธิ

สมาธานุภูเรน สมาธิ. ชี้ว่า สมาธิ เพราะอรรถว่า เป็นสมาธานะ.

เอการมฺมณเ จิตฺตเจตสิกกาณํ สมนํ สมนฺมา จ ธาธานํ, ธิปนฺนุติ รุตฺตํ โทติ.

คือ ความตั้งมั่นอย่างสม่ำเสมอและโดยชอบ ในอารมณ์เดียวแห่งจิตเจตสิกทั้งหลาย
อธิบายว่า เป็นความดำรงมั่นอยู่ หรือจิตและเจตสิกไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กระจัดกระจาย ตั้งอยู่
ได้โดยสม่ำเสมอ และโดยชอบในอารมณ์เดียว ด้วยอำนาจแห่งสมาธานะ.

จวิเชปสกุขโน

มิตฺตวาม ไม้ฟุ้งซ่าน

เป็นลักษณะ

จิกฺขุเชปจิทฺธสฺสจโรโส

มิกการกำจัดความฟุ้งซ่าน

เป็นกิจ

จวิกฺกมฺปนฺนปชฺชุปฺปฏฺฐาโน

มิตฺตวาม ไม้ทรวง ไทว

เป็นผลปรากฏ

“สุขโน จิตฺตํ สฺมาธิยตี” ตี-
รจฺนโต ปนฺ สุขมฺสุสฺส ปทฺฐุจฺจานํ

ส่วนเหตุใกล้ให้เกิดของสมาธิขั้น คือ ความสุข -
เพราะมีพระบาลีว่า “จิตของผู้มีความสุข ย่อมตั้งมั่น”

อรรถะและลักษณะของญาณ คือ ปัญญา

ยถาสภาวสามัญญลกขณวเสณ ธมฺเม ชาชาติตี ญาณํ ชื่อว่า ญาณ เพราะอรรถว่า รู้ธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจสภาวะลักษณะและสามัญญลักษณะ ตามความเป็นจริง.

ญาณญจ นาม สภาวปฏิเวธลกขณํ- ชื่อว่า ญาณ มีการแทงตลอดสภาวะ -
จกฺขลิตปฏิเวธลกขณํ จา- หรือมีการแทงตลอดไม่ผิดพลาด เป็นลักษณะ-
กุสฺสิสุสาสขิตฺตจฺจุสุ ปฏิเวโธ วจิย. เหมือนยังด้วยสุกศฺร อันนายขมังธมฺผู้ฉลาดยิ่งไปแล้ว.
วิสโยภาสขรสมํ ปทีโป วจิย. มีการส่องสว่างซึ่งอารมณ์ เป็นกิจ เหมือนดวงประทีปส่องสว่าง ฉะนั้น
จสมฺโมหปจฺจุปฏฺฐาณํ- มีความไม่หลง เป็นผลปรากฏ-
จรมฺมคตฺตสุเทสโก วจิย. เหมือนผู้ชำนาญในทางป่า ฉะนั้น.
“สมาธิโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ- มีสมาธิ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด ตามพระบาลีว่า-
ยถากุตํ ปชาชาติ” ตี- ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีใจตั้งมั่นแล้วย่อม-
จจนโต สมฺมาธิปฏฺฐาณํ. รู้ตามความเป็นจริง.

อรรถและลักษณะของธงดน

เตน เตน สมหาทาเนน ธตทิสเสตตทา ธตตสฺส ภิกขุโน อญฺทานิ กิสเสธฺนฺนโต วา ธตตฺตติ สทฺธโวหารํ ฌานํ อญฺตํ เอเตสฺสธตฺติ ธตตญฺทานิ. ซึ่งว่า ธงดน เพราะอรรถว่า เป็นองคแห่งผู้กำจัด เพราะกำจัดกิเลสด้วยสมาทานนั้น ๆ. หรือเพราะอรรถว่า มีญาณที่ได้โหวหารว่า ธตตะ เพราะกำจัดกิเลสเป็นองค. อถวา ธตฺตานิ อ ตฺตานิ ปฏิปกฺขานํ ธนฺนโต อญฺทานิ อ ปฏิปตฺตติยาตีปี ธตตญฺทานิ. อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งว่า ธงดน เพราะอรรถว่า ธตตะเหล่านี้ด้วย. ซึ่งว่า เป็นองค เพราะกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ด้วยการปฏิบัติด้วย.

(ช. มท. ๖๕/๔๕๖)

สมาทานเจตนาสกุขณานํ	มีเจตนาเครื่องสมาทาน	เป็นลักษณะ
โอสฺสุปฺปวิหฺตฺตสฺสรสํ	มีการกำจัดความอยากได้	เป็นกิจ
อโอสฺสุปฺปภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ	มีความไม่อยากได้	เป็นผลปรากฏ
อปปิขุจฺจตาทิสริยธมฺมปทฺฐานํ	มีจริยธรรมมีความมักน้อยเป็นต้น	เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ลักษณะของมรรคมีองค์ ๘

- สัมมา ทสุสขลกฺขณา สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเจตสิก มีการเห็นโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา อภินิโรปนสฺสกุขโณ สัมมาสังกัปปะคือวิตกเจตสิก มีการยกสัมปยุตตรวมขึ้นโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา ปริตฺตทสฺสกุขณา สัมมาราชาคือสัมมาราชาเจตสิก มีการกำหนดถือเอาโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา สมฺภูททาปนสฺสกุขโณ สัมมากัมมันตเจตสิก มีการให้การทำงานตั้งขึ้นด้วยดีโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา โวทาสสฺสกุขโณ สัมมาอาชีวะคือสัมมาอาชีวะเจตสิก มีอาชีวะผ่องแผ้วโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา ปคฺคทสฺสกุขโณ สัมมารายามะคือวิริยเจตสิก มีความเพียรประคองไว้โดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา สุปฺปฐฺฐาปนสฺสกุขณา สัมมาสติ คือ สติเจตสิก มีการให้ปรากฏโดยชอบ เป็นลักษณะ
- สัมมา สมาธาปนสฺสกุขโณ สัมมมสมาธิ คือ เอกัคคตาเจตสิก มีการตั้งใจมั่นโดยชอบ เป็นลักษณะ

ทางนี้ชื่อว่า เป็นทางตรง ทิศนี้ชื่อว่า ไม่มีภัย รถชื่อว่า ไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อคือธรรม
ทริเป็นฝาของรถนี้ สติเป็นเกวียนของรถนี้ เรากล่าวธรรมมีสัมมาทิฏฐินำหน้าว่า เป็นสารถิ
ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เขาย่อมไปในสำนักพระนิพพานด้วยยานนี้แหละ.

W

W



W

9

W

9

W

9

W



W

9

W

9

W

9

W



W

9